

Проаналізувавши дані можна сказати, що існує тісний взаємозв'язок між чинниками: молода людина, яка має вищу освіту або навчається, відповідно має можливість отримати високооплачувану роботу, самоствердитися, покращити рівень свого життя, тобто бачить перспективу - є щасливою.

Таку закономірність підтверджено і в Доповіді ПРООН 2016 року [37], де наведено дані загальної оцінки задоволеності життям населення в світі. В Україні вона має нижче середнього значення (4,3 бали за 10 бальною шкалою) серед країн з високим рівнем розвитку (5,6 балів). За цими ж даними в Грузії мешканці також незадоволені власним життям – 4,3 бали, в інших країнах СНД задоволеність була дещо вищою: в Казахстані – 6,0 бали і Білорусі -5,8 бали. В Естонії задоволеність життям була на рівні - 5,6 бали у Литві –6,1, а в Латвії майже такою ж – 5,7 бали. Дані свідчать про те, що задоволеність життям в деяких країнах, що розвиваються, може бути вищою, аніж у розвинених країнах. Це пов'язано з тим, що багатим країнам дуже важко поліпшувати показники, так як вони вже є досить високими, тобто населення не бачить перспективи подальшого розвитку.

Незадоволеність українців власним життям пов'язана і з діяльністю керівництва, яке нездатне викликати своїми діями довіру населення. Так, наприклад, дані соціологічного Центру Разумкова показують, що у 2015 році громадяни стали найбільше довіряти волонтерам (66,6%), Церкві (62%), Збройним силам (54,7%), громадським організаціям (46,2). Вітчизняним засобам масової інформації (ЗМІ) стали довіряти менше (46,4%). Найбільшу недовіру у громадян викликають ЗМІ Росії (відсоток недовіри до них склав 83,3%) , суди (80,2%), прокуратура (79,6%), Верховна Рада України (78,4%), банки (76,5%), міліція (75%) та Уряд України (45,1%) [189]. Більш наочно представлено на рис. 2.10. Українське населення, яке зневірилося у владі і правоохоронних органах, має лише надію у краще майбутнє для себе і своїх дітей.

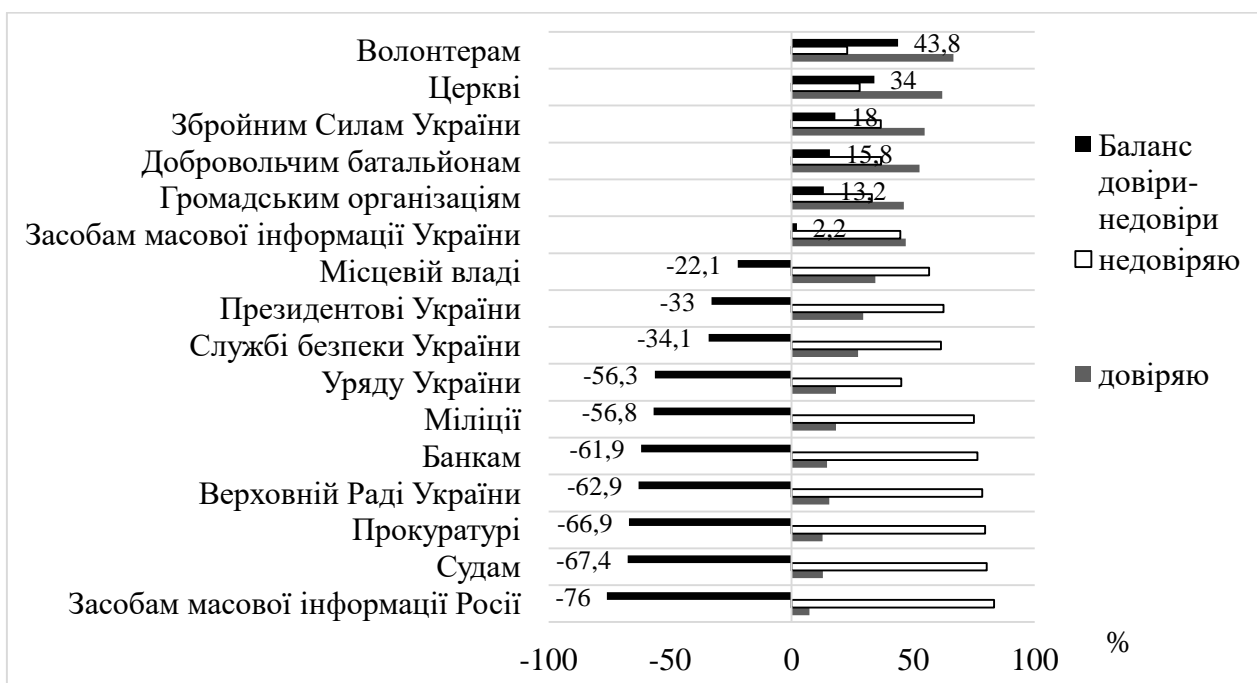

Рис. 2.10. Інститути, яким українці найбільшою мірою довіряють [189]

Підсумовуючи аналіз місця України у міжнародних співставлень, щодо якості життя, слід констатувати її значне відставання практично за всіма аспектами. Хоча динаміка національних показників країни, починаючи з 2001 року по 2016 рік мала позитивний приріст, який обумовив її розвиток та кількісне зростання рівня життя населення, однак якісного росту не відбулося, а навпаки погіршились умови і якість життя. Аналіз динаміки суб'єктивної думки населення стосовно власної якості життя також свідчить про її низький рівень. За таких обставин і з урахуванням умов світового підвищення стандартів якості життя Україні загрожують безліч соціальних ризиків, і як наслідок перетворення на аутсайдера в глобальному розвитку. Це є наслідком недооцінки людського чинника в стратегії розбудови національної держави і вимагає невідкладних дієвих заходів з привернення уваги всього суспільства до підвищення якості життя.

Також починаючи з 2011 року у дослідженнях Індексу людського розвитку особливу увагу приділяють і гендерній нерівності, як індексу що в значній мірі впливає на якість життя населення. Даний індекс у 2014 році в Україні склав

0,286, що визначило її 57 місце серед 188 країн. Такий високий показник нерівності, і превалювання жінок було можливим у результаті високої смертності чоловіків і тривалого навчання жінок у ВНЗ. Враховуючи регіональну диференціацію в Україні слід приділити увагу і даному індексу серед населення в регіонах країни.

2.2. Аналіз стану економічних показників якості життя населення регіонів України

Будь-які дії чи програми розвитку країни не стануть дієвим механізмом без подолання існуючої проблеми низької якості життя населення регіонів України, особливо в умовах значної диференціації даного показника. За умов значної регіональної диференціації необхідним є аналіз економічного розвитку регіонів та виокремлення факторів, що негативно впливають на якість життя населення регіонів в цілому, а також міського і сільського населення регіонів, що дозволить визначити пріоритетну направленість подальшого розвитку регіону.

Розвиток регіонів повністю залежить від загального розвитку країни та у рамках державної, регіональної соціально-економічної політики та під впливом трансформування системи державного управління й місцевого самоврядування. Для оцінки якості життя населення в регіонах України розглянуті найбільш важливі комплексні показники, що побудовані за класами потреб і описані у першому розділі (рис. 1.4). Описувана методологія апробується на даних Державного комітету статистики, і зокрема, статистичного бюлетеня «Регіональний людський розвиток» [125].

Для аналізу диференціації якості життя міського і сільського населення в нашому дослідженні прийматимуть участь 4 регіони (Вінницький, Львівський, Одеський, Харківський), що мають у своєму складі міста-мегаполіси, сільські території, позиціонуються як культурні і промислові центри країни.

Досягнутий рівень добробуту населення є визначальною категорією у показнику якості життя населення. Складова «Доходи і витрати населення», відповідно даного дослідження, входить до комплексного індексу «Матеріальні потреби».

Рівень добробуту в країні залежить від сукупної величини доходів, ступеня нерівномірності їх розподілу, купівельної спроможності доходів і обсягу безкоштовних благ, що надаються державою. За даними Держкомстату України динаміка номінальних доходів на душу населення позитивна, але реальні значення навпаки. Значними темпами зростає і регіональна диференціація доходів населення країни, яка обумовлена історичними факторами розміщення виробничих ресурсів і різними темпами економічних реформ. У 2002р. (не беручи до уваги м. Київ) найбільший дохід Дніпропетровського регіону (3165,7 грн. на одну особу) у 1,6 рази перевищував найнижчий дохід Чернівецького регіону (2028,6 грн. на одну особу), а вже у 2016 р. диференціація склала (найвищий дохід Дніпропетровського регіону – 43319грн., найнижчий дохід Закарпатського регіону – 25401). Динаміка реальних доходів населення свідчить про зменшення темпів їх зростання у 2016 році порівняно з 2015 р., а відповідно зменшення купівельної спроможності наявних доходів населення. У 2014-2015 роках реальні доходи населення по всіх регіонах не лише призупинили своє зростання, а й взагалі скоротилися по відношенню до 2013 року. Тобто номінальне підвищення доходів населення нівелюється інфляційними процесами, що підтверджує зниження добробуту і відповідно зниження якості життя населення, та в більшій мірі поглиблює регіональну диференціацію.

Разом з тим на диференціацію доходів населення між регіонами в значній мірі впливає і диференціація доходів населення у середині регіону, а саме між міським і сільським населенням.

Економіка сільської місцевості в Україні змінюється. Насамперед, це має відношення до галузі сільського господарства. В Україні вона є одним з важливих

секторів економіки, але її вплив знижується, як і в багатьох розвинених країнах. Відображенням такого зменшення може слугувати такий показник, як частка сільсько–господарської продукції у валовому внутрішньому продукті (ВВП), частка якої у ВВП знизилася з 19,0 % у 2000 р. до 13,7% у 2016 р. [32]. Це є ознакою відставання сільського господарства від інших галузей суспільного сектору за темпами свого зростання, хоча на сьогодні і залишається однією з перспективних галузей економіки.

Дослідивши характер змін доходів сільського населення (табл. 2.6), необхідно відзначити, що за 2000 – 2016 рр. сукупні ресурси сільських домогосподарств зросли у 13 разів. Та не зважаючи на скорочення різниці за доходами, вона й досі залишається досить значною.

Таблиця 2.6

Показники рівня доходності сільського і міського населення України

Показники	Роки								Відхилення 2016 р. (-) від 2000 р.
	2000	2001	2002	2008	2009	2013	2014	2016	
1.	Сукупні ресурси сільських домогосподарств (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство), грн.								
	458	536	608	868	1260	3371	4454	6238	+ 5780
2.	Співвідношення сукупних витрат 20 % найбільш та 20% найменш забезпеченого сільського населення (квінтільний коефіцієнт фондів), рази								
	4,0	4,4	4,1	4,2	4,2	3,2	3,2	2,8	- 1,2
3.	Співвідношення між сукупними ресурсами сільських і міських домогосподарств, разів								
	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,875	+ 0,225

Джерело: Державний комітет статистики України, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України [32]

Співставлення сукупних ресурсів сільських та міських домогосподарств має теж позитивне значення, та є досить значним. Якщо у 2000 р. загальні ресурси сільських домогосподарств навіть перевищували їхній рівень у міських домогосподарствах, то вже у 2008-2016 рр. співвідношення між сукупними ресурсами сільських і міських домогосподарств становило 0,0,875.

Характеристика рівня життя населення безпосередньо визначається тим, наскільки фактичні показники відповідають існуючим соціальним нормативам та стандартам. Перші – це науково обґрунтовані орієнтири спрямованості соціально-економічного розвитку суспільства, а другі – прийняті і прийнятні в конкретному суспільстві показники доходів, споживання, умов життя [197]. За визначенням Міжнародної організації праці, трудовий дохід (дохід від трудової діяльності) – це той, який одержує сам працівник у результаті своєї економічної діяльності як при найманій праці, так і при самостійній зайнятості. У державах з ринковою економікою, крім трудових доходів, особисті доходи громадян включають підприємницькі, від власності (дивіденди, відсотки на капітал, рента), трансфертні платежі з бюджетів і коштів підприємств (пенсії, стипендії, допомоги, безкоштовні послуги), нелегальні доходи [57].

Їх можна проаналізувати за допомогою децильних коефіцієнтів, що представлені в таблиці 2.7.

Якщо за децильними коефіцієнтами диференціації загальних доходів населення в більшості областях спостерігається позитивна динаміка, то за децильним коефіцієнтом фондів навпаки, в більшості областей збільшується поляризація фондів населення. Це свідчить або про скорочення збережень найбільш бідної частки населення, чи збільшення статків найбагатшої верстви населення. Зростання диференціації в доходах населення спостерігалось в Кіровоградській Херсонській та Хмельницькій областях, окрім того в них відмічалось і зростання диференціації за коефіцієнтом фондів. За коефіцієнтом фондів найбільше збільшення диференціації було у Місті Київ та Кіровоградській і Херсонській областях,. Найнижчим коефіцієнт фондів був – в Івано-франківській, Сумській, Миколаївській областях, разом з тим в Закарпатській та Миколаївській областях було найбільше скорочення диференціації у доходах населення (на 0,5 та 0,4 рази відповідно).

Таблиця 2.7

Диференціація життєвого рівня населення

Області	Показники за фактичним розподілом населенням за доходами							
	Децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів				Децильний коефіцієнт фондів, разів			
	2006 рік	2013 рік	2014 рік	2016 рік	2006 рік	2013 рік	2014 рік	2016 рік
Вінницька	3,8	2,4	2,4	2,4	6,4	3,5	3,5	3,3
Волинська	3,3	2,2	2,6	2,6	4,8	3,1	3,4	3,5
Дніпропетровська	4,0	2,6	2,6	2,7	7,4	4,1	4,3	4,5
Донецька	3,6	2,9	3,0	2,4	5,6	4,3	4,6	3,9
Житомирська	4,2	2,5	2,5	2,3	7,7	4,3	3,6	4,1
Закарпатська	2,8	2,3	2,6	2,1	4,5	3,8	3,6	3,4
Запорізька	3,4	2,5	2,6	2,7	5,6	4,0	4,3	4,2
Івано-Франківська	2,8	2,1	1,9	1,8	4,1	3,2	3,2	2,4
Київська	3,9	2,6	2,5	2,4	7,8	3,8	3,8	2,8
Кіровоградська	4,6	2,9	2,3	3,1	8,2	4,3	3,4	5,5
Луганська	3,5	2,8	2,7	2,8	5,1	4,2	4,9	4,0
Львівська	3,5	2,7	2,5	2,5	5,8	4,0	3,8	3,4
Миколаївська	4,0	2,6	2,5	2,1	7,0	4,6	4,1	2,6
Одеська	3,7	2,8	2,6	2,8	6,2	4,4	4,1	4,3
Полтавська	3,1	2,7	2,7	2,5	4,9	3,5	4,1	3,8
Рівненська	4,2	2,6	2,4	2,4	6,5	3,4	3,2	3,3
Сумська	3,2	2,3	2,4	2,6	5,0	3,3	3,3	2,7
Тернопільська	4,5	2,6	2,4	2,5	7,4	2,9	3,8	3,8
Харківська	3,5	2,4	2,3	2,4	6,1	3,0	3,9	2,9
Херсонська	4,7	2,6	1,8	2,9	7,8	4,0	3,1	4,3
Хмельницька	4,7	2,6	1,7	2,5	7,0	3,6	3,1	3,8
Черкаська	4,4	2,5	2,4	2,4	7,1	4,0	3,6	2,9
Чернівецька	3,4	2,4	2,3	2,3	4,8	3,1	3,9	3,5
Чернігівська	3,6	2,5	2,3	2,3	6,3	3,9	3,8	2,9
м. Київ	4,4	3,6	3,1	2,9	9,2	7,2	3,8	6,4

Складено: за даними головних управлінь статистики в областях та містах України

Такі зміни у доходах населення могли відбутися у результаті збільшення соціальних трансфертів населенню чи зниженню доходів більш заможної частки населення. Та не зважаючи на позитивні оцінки офіційної статистики диференціація населення за доходами й досі залишається великою, що приводить

до значної різниці у можливостях задоволення основних потреб людей, і відповідно, до погіршення якості життя населення в цілому.

У тому числі децильний коефіцієнт доходів і коефіцієнт фондів у 2016 році були дещо вищими у міських поселеннях, а ніж в сільській місцевості. Індекс Джині у міських поселеннях склав (0,29), а в сільській місцевості (0,28), децильний коефіцієнт диференціації грошових доходів населення, відповідно (2,8) і (2,7), децильний коефіцієнт фондів (4,9) і (4,6). І на цих територіях, як і по всій країні спостерігалось значне зниження диференціації за цими показниками.

В українському суспільстві рівень і якість життя основної маси населення визначається величиною заробітної плати, пенсій, допомог і стипендій. За заробітною платою, яка в усьому світі і в Україні є головною статтею доходу (40%) для робочої сили, простежується також висока диференціація в регіонах, що обумовлено їх особливостями в економічній структурі, наприклад, наявністю більших фінансових потоків. Завдяки цьому у м. Києві середня заробітна плата є найбільшою по країні протягом усіх років незалежності. У 2016 року вона склала 8648 грн., що більше ніж у 2 рази перевищує найменший показник по країні (Тернопільської області - 3695 грн.), і більше ніж на 2500 грн. є від середнього по країні (5183 грн.). Також висока диференціація заробітної плати пов'язана з розташуванням в регіонах видобувної або важкої промисловості. Відповідно до цього перше місце за рівнем середньомісячної заробітної плати у 2016 році посів Донецький регіон – 5989 грн., друге - Київський (5229 грн.), третє - Запорізький (5080 грн.) і четверте – Дніпропетровський регіон, в якому працівники отримували середню заробітну плату у розмірі 5075 грн. (табл.2.8).

Найнижчу заробітну плату у 2016 р. отримували працівники в західних та південних регіонах: Тернопільський – 3695 грн., Кіровоградський -3974 грн., Чернівецький- 3828 грн.

Таблиця 2.8

Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах у 2011-2014 роках
(в розрахунку на одного штатного працівника, грн.)[32]

	2010	2011	2013	2014	2016
Україна	2239	2633	3265	3480	5183
області					
Вінницька	1782	2074	2651	2810	4189
Волинська	1692	1994	2580	2721	4047
Дніпропетровська	2369	2790	3336	3641	5075
Донецька	2549	3063	3755	3858	5989
Житомирська	1785	2071	2561	2763	4000
Закарпатська	1846	2069	2553	2744	4298
Запорізька	2187	2607	3142	3432	5080
Івано-Франківська	1927	2213	2679	2875	4202
Київська	2295	2761	3351	3489	5229
Кіровоградська	1815	2114	2608	2789	3974
Луганська	2271	2742	3337	3377	4637
Львівська	1941	2244	2789	2961	4559
Миколаївська	2122	2448	3094	3344	4887
Одеська	2046	2387	2947	3129	4809
Полтавська	2102	2481	2988	3179	4621
Рівненська	1960	2211	2844	3033	4364
Сумська	1866	2177	2702	2877	4131
Тернопільська	1659	1871	2359	2527	3695
Харківська	2060	2407	2975	3143	4448
Херсонська	1733	1970	2464	2617	4046
Хмельницька	1786	2075	2641	2878	4043
Черкаська	1835	2155	2682	2829	4148
Чернівецька	1772	1985	2484	2578	3828
Чернігівська	1711	1974	2504	2690	4002
м. Київ	3431	4012	5007	5376	8648

А щодо диференціації Середня заробітна плата у галузі сільського господарства (3916грн.) була у 1,5 рази менша, ніж у галузі промисловості (5902 грн.), а перевищення заробітної плати працівників галузі фінансів та страхової

діяльності (10227 грн.) сягало 2,6 разів, у галузі інформації та телекомунікацій (9530 грн.) воно склало майже 2,4 рази.

Диференціація розмірів заробітної плати за видами економічної діяльності є головним чинником міжрегіональної диференціації. Враховуючи такі дані доходів населення можна стверджувати, що доходи мешканців сільських територій дуже низькі у порівнянні з міським населенням. Диференціація спостерігається і у розмірах несплаченої заробітної плати за цими категоріями. В цілому по економіці у 2016 р. відбулося значне зростання обсягів боргу по заробітній платі.

Упродовж 2016р. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати збільшилася більше ніж у 1,5 рази, або на 560 млн.грн., і на 1 січня 2016р. становила 1880 млн.грн., або 3,4% фонду оплати праці, нарахованого за 2016 рік. На той же час частка загальної суми боргу припадала на підприємства промисловості (78%), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (5%). У регіональному розрізі найвищим рівень такого співвідношення був у Луганській (46,3% фонду оплати праці), Сумській (9,2%), Донецькій (7,9%) та Харківській (7,2%) областях, а найнижчим – у Хмельницькій (0,2%).

У цілому заборгованість із виплат заробітної плати з бюджетів усіх рівнів у 2016 року знизилась і становила близько 1,8-2,1 млн. грн.

Сьогодні більш чверті українського населення перебуває за межею бідності у той час як за міжнародними стандартами частка бідних не повинна перевищувати 10 %. Більше того, відносний показник бідності з 1999р. залишається стабільно негативним [139]. У період становлення України, як самостійної держави не існувало визначення і визнання на державному рівні такого явища як бідність, до моменту прийняття Стратегії подолання бідності (згідно з Указом Президента України від 15.08.2001 р., № 637/2001) . В згаданій стратегії були намагання щодо зменшення масштабів бідності та усунення її

найгірших проявів. Але головний державний соціальний стандарт — прожитковий мінімум — розраховується на основі споживчого кошика, затвердженого ще в 2000 році, який не включає повного набору товарів і послуг.

За даними дослідження ІДСД імені М.В. Птухи [52] межа бідності, визначена за відносним критерієм (75% медіанного рівня середньодушових еквівалентних грошових доходів) за 2016 р. становила 1689 грн. Рівень бідності, розрахований з використанням цієї межі, склав 21,8% [52]. Відповідно межа крайньої бідності (визначена за критерієм 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних грошових доходів) була на рівні 1351 грн., а середньодушові еквівалентні витрати, нижчі від цієї межі, мали 8,2% населення [52]. Рівень абсолютної бідності, визначеної на основі офіційно затвердженого прожиткового мінімуму (за 2016 р. – 1388,08 грн.), становив 10,2% [52]. Рівень абсолютної бідності для міжнародних порівнянь, визначеної ООН для країн Центральної та Східної Європи (добове споживання на рівні \$5 на особу у ПКС), становив 2,2%, що свідчить про цілком позитивну ситуацію на міжнародному фоні. Незважаючи на такі позитивні зрушення на територіальному рівні спостерігається поляризація доходів і відповідно значна диференціація за рівнем бідності сільського і міського населення (табл.2.9).

Таблиця 2.9

Рівень бідності (за прожитковим мінімумом)*, %

Показники	Роки							Відхилення 2016 р. (-) від 2009 р.
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2016	
сільського населення	21,6	26,5	23,5	23,6	21,4	20,2	12,2	-9,4
міського населення	12,6	10,3	9,0	9,7	9,6	11,2	7,9	- 4,7

*Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму[32]

За період дослідження даний показник скоротився на 9,4% в сільській так і 4,7% в міській місцевості. У 2016 році «лідерами» за показником рівня бідності,

а саме абсолютної бідності, визначеної на основі офіційно затвердженого прожиткового мінімуму, є Волинська, Тернопільська області – рівень бідності відповідно становив 23,5%, 21,6%, що в 2 рази вище за середнє по країні значення. Надвисокий рівень бідності також зафіксований у Хмельницькій (17%) та Сумській (18,3%) областях.

Найнижче значення рівня бідності характерні для Миколаївської (3,8%), Київської (5,4%), Львівської (5,9%) областей.

Всередині сукупності домогосподарств теж є суттєва диференціація за показниками бідності. Найкраща ситуація у домогосподарствах без дітей, де лише 3,3% домогосподарств мають середньодушові еквівалентні загальні доходи на місяць нижче прожиткового мінімуму. За цією межею у 2016 році знаходиться значно більша частка домогосподарств з дітьми (13%). Отже, домогосподарства з дітьми потрапляють у групу надвисоких ризиків бідності, помітно випереджаючи домогосподарства без них. Більшість багатодітних домогосподарств є бідними за відносним критерієм, а за абсолютним критерієм до бідних відноситься кожна друга багатодітна родина.

Велике значення в суспільному житті населення відіграє забезпеченість якісними послугами. Належне обслуговування сприяє економії праці, витрат, раціональному використанню вільного часу, зближенню рівня життя міських і сільських мешканців, сприяє грошовому обігу. Ступінь розвитку сфери обслуговування визначає зайнятість населення, умови життєдіяльності людей, рівень життя в країні [160]. В 2016 р. в Україні обсяг послуг, реалізованих споживачам підприємствами сфери послуг, за даними Державного комітету статистики України становило 32,3 млрд. грн. Найбільшу частку послуг, реалізованих населенню, становили послуги транспорту – 22,4% загального обсягу послуг, та послуги телекомунікацій (електрозв'язку) (20,9%). Крім зазначених, у населення користувалися попитом послуги у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (17,0%), у сфері адміністративного та допоміжного

обслуговування (9,1%), організації харчування (8,8%), з охорони здоров'я (6,1%), освіти (3,3%), з проведення операцій з нерухомим майном (2,9%), готелів і подібних засобів тимчасового розміщування (2,7%).

У 2016 р. по регіонах спостерігались значні коливання за наданням послуг, більше половини послуг було реалізовано підприємствами 3 Одеської, Харківської та Дніпропетровської областей та м. Києва,. Обсяг реалізованих послуг населенню, був найбільшим у м. Києві – понад 12 млрд грн., Дніпропетровській області – 2,1 млрд.грн., Одеській області – 2,3 млрд. грн., Харківській області – 2,2 млрд. грн.

Однією з причин зменшення попиту населення на деякі послуги є постійне підвищення цін (тарифів) на них. Порівняно з 2013р. роздрібні ціни та тарифи на послуги зросли у середньому на 8,8%. Найбільше зросли ціни (тарифи) на послуги туристичних агентств і туристичних операторів (на 47,1%); пасажирського авіаційного транспорту (на 29,3%); пасажирського залізничного транспорту міжміського сполучення (на 17,7%); у сфері фотографії (на 16,6%); іншого пасажирського наземного транспорту (на 12,1%); медичної та стоматологічної практики (на 8,9%); діяльності інших засобів тимчасового розміщування (на 7,3%) [36, с. 9-10].

В Харківській області обсяг реалізованих послуг населенню у 2016 році дорівнював 2,2 млрд. грн.. У середньому один мешканець області з початку року одержав різноманітних послуг на 5654,5 грн. Взагалі обсяг реалізованих послуг у грошовому вигляді як в Україні, так і в Харківській області збільшився порівняно з 2013 роком, але якщо врахувати індекс цін, то їх об'єм не змінився, а в деяких областях навіть скоротився, що пов'язано, насамперед, з кризою, яка помітно вплинула на розвиток сфери послуг. Розрахувавши, за даними статистичної звітності [190], середнє значення кожного з вихідних показників, стандартизованих показників за всією статистичною сукупністю, узагальнених

показників регіонального розвитку сфери послуг, визначимо показники кожного з регіонів України за 2016 р., що наведено в табл.2.10

Таблиця 2.10

Регіональні показники розвитку сфери послуг за 2016 р.

Регіон	Регіональний показник Pi	Регіон	Регіональний показник Pi
Середнє значення по Україні	1,00	Миколаївська	0,63
Вінницька	0,57	Одеська	2,03
Волинська	0,41	Полтавська	0,59
Дніпропетровська	1,81	Рівненська	0,44
Донецька		Сумська	0,47
Житомирська	0,40	Тернопільська	0,33
Закарпатська	0,43	Харківська	1,36
Запорізька	0,81	Херсонська	0,40
Івано-Франківська	0,47	Хмельницька	0,40
Київська	1,03	Черкаська	0,45
Кіровоградська	0,38	Чернівецька	0,31
Луганська		Чернігівська	0,39
Львівська	0,97	м. Київ	7,79

З табл.2.12 видно, що регіональний показник розвитку сфери послуг Харківського регіону в 2010 р. дорівнює 1,36 пунктів, що на 0,36 пунктів більше за середнє українське значення. За рівнем розвитку сфери послуг Харківська область поступається лише та Одеській областям та м. Києву. Рівень розвитку сфери послуг за 2011-2013 рр. зростав, у 2014-2016 р. – значно погіршився. Це відбулося за рахунок наступних факторів. По-перше, індекс реальної заробітної плати в 2015-2016 рр. в Харківській області нижче середньо-українського рівня (107,6 та 110,5 відповідно). Крім того, відбулося зниження стандартизованого показника відносно попереднього року на 0,05 пунктів, що вказує на збільшення розриву між співвідношенням індексу реальної заробітної плати до середньо-українського значення.

По-друге, знизилися стандартизовані показники відносно попереднього року. Це свідчить про зменшення темпів розвитку сфери послуг в Харківській

області відносно інших областей. Таким чином, для подальшого розвитку сфери послуг в Україні, зокрема в Харківському регіоні необхідно враховувати фактори, що впливають на поведінку споживачів в цій сфері, а також загальний

До категорії «Задоволеність послугами», окрім наданих послуг входить і товарооборот на одну особу. Аналіз роздрібного товарообігу торговельних підприємств за регіонами України свідчить про розвиток відповідно до загальноекономічних тенденцій, тобто з постійним нарощуванням своїх обсягів. І за останні роки даний показник мав позитивну тенденцію.

Узагальнення щодо територіального і функціонального розвитку роздрібного товарообігу торговельних підприємств України дають змогу зробити висновок щодо нерівномірності розвитку галузі. Так, у міських поселеннях діяльність торгівлі є інтенсивнішою насамперед за рахунок великої кількості торговельних підприємств. У сільській місцевості загальний показник роздрібно торгівлі був більше ніж у 20 разів менший за міський [157, с.9].

Регіональний аспект розвитку роздрібно торгівлі є також нерівномірним. Найбільшу питому вагу у формуванні роздрібного товарообігу займає безпосередньо м. Київ, причому його частка складає майже 13 %. Серед регіонів лідирують Дніпропетровська і Донецька області, на які сукупно припадає 17,3%. На третьому місці – Харківська область із 7,3 %. Загалом аналіз динаміки регіональної структури показує що в Україні створені рівні умови для всіх регіонів щодо розвитку торгівлі.

В дослідженні комплексного показника «Матеріальних потреб» особливої уваги заслуговують потреби у медичних послугах, що займає не останнє місце у характеристиці якості життя населення. Досить неоднозначна та проблемна ситуація склалася в сфері охорони здоров'я населення країни.

Слід зазначити, що фінансування медичної сфери досить сильно скоротилося, і склало 3,2% від ВВП У міжнародному порівнянні частку державних витрат на охорону здоров'я в Україні можна розглядати як нижчу від

середньої по країнах Євросоюзу. У 2016 році надання медичної допомоги у лікувально-профілактичних установах системи Міністерства охорони здоров'я України забезпечувало близько 187 тисяч лікарів та 367 тисяч середнього медичного персоналу (у 2011 – 225 тис. лікарів). Забезпеченість лікарями по Україні становила 44 на 10 тис. населення, але більш інформативним є показник кількості населення на 1-го лікаря, що склав 227 осіб, а на середнього медичного працівника 116 осіб. Найбільшим навантаженням на одного лікаря виявилися у Миколаївській (292), Кіровоградській (282), Херсонській (281) та Чернігівській (271) областях, найменшим – у м. Києві (118), Чернівецькій (168), Івано-Франківській (164), Львівській (178) і Харківській (172) областях. Такі показники у порівнянні зі світовими є досить високими. Разом з тим у закладах охорони здоров'я країни до цього часу залишаються не укомплектованими 3,2 тисяч лікарських посад (18,3%), гострою проблемою залишається кадрове забезпечення закладів охорони здоров'я сільської місцевості – майже 30%.

Необхідно відмітити і проблему територіально асиметричного розподілу лікарів й середнього медичного персоналу за регіонами країни, що зумовлений відмінностями в соціально-економічному потенціалі регіонів та пріоритетах розвитку галузей національної економіки.

Так, станом на 2016 рік найнижчий рівень укомплектованості штатних лікарських посад фізичними особами-лікарями зафіксований в Кіровоградській (69,32 %), Миколаївській (71,47 %) та Київській (72,28 %) областях. В той час, як в Чернівецькій області даний показник становив 107,65 %, Львівській – 104,88 %, Івано-Франківській – 103,35 %, що свідчить про слабкість державного впливу на регіональні процеси кадрового забезпечення закладів охорони здоров'я.

За останні два роки спостерігалось зменшення кількості лікарняних ліжок, що було обумовлено скороченням лікувально-профілактичних закладів (рис 2.11), а ще обмеженим фінансуванням, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.06.97 № 640 з урахуванням медико-економічної

ефективності роботи ліжка продовжуються заходи щодо оптимізації ліжкового фонду та розширення мережі стаціонарно-замінних видів допомоги, забезпечення ефективності їх використання [81, с.58].

Ефективність охорони здоров'я в більшій мірі залежить від організації лікувального процесу, якості підготовки та кваліфікації фахівців, створення умов для здорового способу життя та праці, а не лише від фінансових та матеріальних витрат. І результатом цього є показники захворюваності населення.

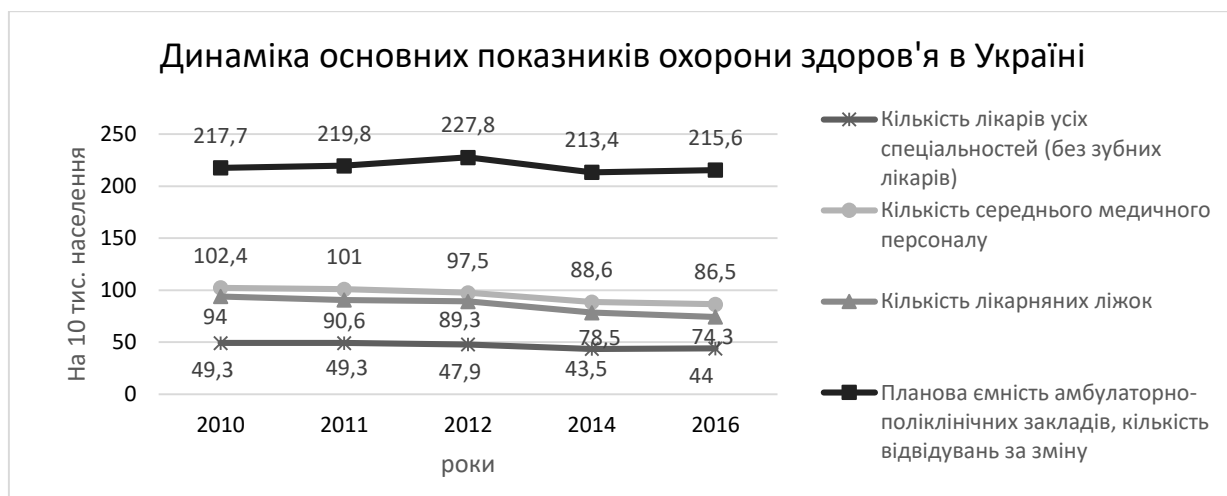

Рис. 2. 11. Заклади охорони здоров'я [32]

Як відомо, на здоров'я нації чинять безпосередній вплив житлові умови населення, а тому забезпечення їх у належному вигляді має бути важливим завданням будь-якої держави. Особливого значення набуває дане питання в умовах природного скорочення чисельності населення України через високі показники смертності та низький рівень народжуваності. А, як відомо, житлові умови прямо впливають на репродуктивну поведінку населення. Кількісними показниками якості житла в Україні прийнято вважати питому вагу загальної житлової площі, до якої підведене водопостачання, є опалення, газ, гаряче водопостачання, обладнання ваннами або душовими, а зараз ще й – підлоговими електроплитами.

Проведемо аналіз житлових умов населення України в розрізі вказаних чинників за допомогою табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Кількісні показники якості житлових умов населення України на 1 грудня 2015 року [45, с.171-182]

	Питома вага обладнаної загальної площі у житлових будинках, нежилых будівлях та гуртожитках, відсотків						
	Водопр-оводом	Каналіза-цією	Опале-нням	ваннами	газом	гарячим водопоста-чанням	підлоговими електроплитами
Всього	60,3	58,2	63,2	56,1	83,1	43,9	3,9
Міські поселення	78,0	76,9	77,0	72,9	82,5	61,1	5,6
Сільська місцевість	29,0	25,1	38,6	22,4	84,3	13,3	0,3

Як видно з таблиці 2.13 станом на кінець 2015 року лише 60,3% загальної площі житла в Україні було обладнано водогоном, 57,2% каналізацією, 83,3% – газопостачання природним та скрапленим газом і лише 68,2% загальної площі житла мало центральне опалення та від індивідуальних установок. Ще менша частина житла – 46,8% мала гаряче водопостачання, 54,7% від загальних житлових площ було обладнано ваннами або душовими, підлогові електроплити було встановлено лише в 3,7% загальних площ житла. Окрім того, житлові умови населення сільської місцевості значно поступаються умовам проживання людей у містах. Мережею водопостачання у 2015 році на селі мали змогу користуватися лише 33,4% громадян (77,6% у міських поселеннях), більша частина населення користувалася криницями або колонками у власному дворі (59,1%)[44], що відповідно вплинуло і на наявність ванної або душу (22,4%) (72,9% у міських поселеннях), а також і каналізації (21,0%). За регіональною оцінкою найбільша кількість населення користувалися мережею водопостачання в Закарпатському (73,8%), Донецькому (72,8%), Дніпропетровському (70,0%) і Одеському регіонах (68,0%) [45, с.54]. Складною є ситуація з наявністю опалення у сільській місцевості, яка сягає лише 53,1%.

Однією з головних проблем житлових умов населення України, яка не враховується у дослідженнях з якості життя населення, є значна зношеність житлового фонду, який дійшов до катастрофічного рівня. Сьогодні кожен третій

будинки потребує капітального або технічного ремонту. До категорії зношених та аварійних будинків у 2016 році було віднесено 59,4 тисячі будинків, загальною площею 4,3 млн. квадратних метрів, де постійно проживають понад 89,5 тисяч осіб. Більше всього старого та аварійного житла в Вінницькій (5,5тис.), Одеській (5,5тис.), Харківській (4,8тис.) областях [45, с.79-83].

Проблема зношеності житла і комунікацій сьогодні посилюється ще й тим, що, підприємствам сфери більше не виділяються дотації з держбюджету. Житло з часом стає все менш доступним населенню із середніми доходами та доходами, нижчими за середні. Свої корективи в ситуацію вносить і фінансово-економічна криза. Така ситуація ще більше ускладнює проблему з забезпеченістю населення житлом, яка у 2016 році склала 22,5 м² загальної площі у середньому на одного жителя, у тому числі у міських поселеннях (19,8 м²), у сільській місцевості (28,6 м²) [45]. Хоча в цілому по країні вона і досягає необхідної законодавчо встановленої мінімальної норми (норма загальної площі житла 21 м² на людину плюс 10 м² на родину), але Україні ще далеко до європейської норми забезпеченості житлом, яка складає 35 м² на одну особу [185, с. 343].

До того ж, кількість домогосподарств, що звернулися за субсидіями у січні-червні 2015 року в 2,5 рази більше, ніж у січні-червні 2014 р., що свідчить про низьку матеріальну забезпеченість населення, та неспроможність його в повній мірі оплачувати над високі комунальні платежі (табл.2.12).

Таблиця 2.12

Субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг у Харківській області за 2016 р.

	Кількість сімей, які звернулися за субсидіями, одиниць, тис. сімей	Кількість сімей, яким призначено субсидії, тис.	Загальна сума призначених субсидій, млн. грн.
Усього	462	479,8 (103,9%)	232,3
міські поселення	76,6%	54,9	52,6
сільська місцевість	23,4%	15,4	24

За попереднім аналізом було визначено, що в сільській місцевості населення отримує значно менші доходи, окрім того, дані таблиці свідчать, що у порівнянні з міським населенням, вони отримують і нижчий розмір субсидій.

Кількість сільських поселень склала менше 9%, попри те, що наявне населення сягає 20% від загальної кількості в регіоні [188].

На оцінку якості життя населення має вплив така складова, як «Матеріальні потреби», як наявність або відсутність товарів тривалого користування у домогосподарствах, що безпосередньо вказує на певний добробут сім'ї, оскільки наявність таких товарів залежить не лише від поточної купівельної спроможності, а й спадку, чи купівлі у кредит тощо. Якщо врахувати і строк служби товарів тривалого користування, результати були б більш відкоригованими, але така статистика не завжди є доступною. За даними Державного комітету статистики щодо наявності товарів тривалого користування на 100 домогосподарств прослідковується постійне зростання окремих з них.

Недостатня забезпеченість товарами комфортності проживання є більш відчутною в переважно невеликих селах та містах. Депривації у таких товарах зумовлена скоріше фінансовою неспроможністю населення, ніж відсутністю товарів. Крім того, розрахунки наявності цих товарів не враховують їх термін експлуатації, що викривлює реальну картину можливості населення користуватися сучасними товарами [185, с.341].

Таким чином, можна відзначити, що в Україні присутня значна диференціація якості життя населення за економічними показниками як між регіонами країни так і в середині них. Розбіжність між сільським і міським населенням спостерігається за всіма проаналізованими індикаторами. Більшість з них пов'язана з недоступністю різноманітних благ для мешканців сільських територій. Тому у контексті диференціації якості життя міських і сільських мешканців необхідним є дослідження показників умов життя, праці та безпеки населення в середині регіонів країни.

2.3. Соціальні фактори впливу на якість життя населення у регіонах України

На якість життя населення поряд з матеріальними потребами впливають умови життя, праці та безпека населення, як фізична, екологічна так і соціальна. В суспільстві, що розвивається і потребує більшого, умови життя людини, доступність до різноманітних соціальних послуг мають вагомий внесок у формуванні оцінки якості життя населення.

Першочерговою для кожної людини є потреба у фізичній безпеці. Для розрахунку регіонального субіндексу «фізична безпека» доцільно врахувати такі показники як витрати на оборону на одного мешканця і витрати на утримання одного правоохоронця.

Від фінансування правоохоронних органів залежить і рівень злочинності в країні і регіоні. Отже рівень злочинності, як компонента субіндексу «соціальне благополуччя», в деякій мірі є вихідним показником субіндексу «фізична безпека». Значення даного показника залежить не лише від фінансування галузі, але й від матеріального благополуччя та соціально-психологічного стану населення. Аналіз даних свідчить про вкрай критичний стан населення.

Протягом 2014р. правоохоронними органами України зареєстровано 529,1 тис. злочинів, що більше порівняно з 2010р. майже на 4%. Значна кількість із цих злочинів (34%) кваліфікується як тяжкі та особливо тяжкі [50, с. 13].

У регіональному розрізі найвищим у 2014 році рівень злочинності виявився у Донецькому і Луганському та Київському і Одеському регіонах. Та як завжди усі промислові регіони мали високий рівень злочинності. Такі показники не пов'язані з доходами населення. Вчені виділяють суб'єктивні і об'єктивні фактори, що спонукають до злочину. Суб'єктивні причини злочинності об'єктивуються не тільки у злочинності, а й в умовах, які їй сприяють. До таких

умов належать пияцтво і алкоголізм; наркоманія; криміногенність засобів масової інформації; пропаганда жорстокості, насилля, розпусти; втрата освітою авторитету; корупція державних службовців і правоохоронних органів; низька ефективність діяльності органів здійснення кримінальних покарань; незаконна міграція; мілітаризація населення за рахунок поширення незаконного зберігання зброї, що надходить з інших держав через «прозорі кордони», та ін. Об'єктивними ж умовами є соціальні суперечності, які безпосередньо не залежать від свідомості й волі населення, а успадковані з минулої доби: негативні аспекти урбанізації та прогресу; економічні, екологічні проблеми та інші об'єктивно зумовлені труднощі переходу до ринкової економіки.

Швидкий розвиток великих міст на загальному тлі руйнування сільського побуту призвів до демографічної диспропорції: з одного боку, перенаселення, дефіциту житла, транспортних та екологічних проблем у містах, з іншого — нестачі робочих рук, занепаду сільського господарства. До негативних наслідків урбанізації належать психологічні перевантаження, інформаційна перенасиченість, сурогати масової культури, які не сприяють моральному вдосконаленню людини [4, с. 76]. Що в більшій мірі могло стати причиною такого великого рівня злочинності в зазначених регіонах.

Однією з ключових характеристик якості життя населення є екологічна безпека, яка привертає значну увагу до стану навколишнього середовища не лише на міжнародному рівні, а й на регіональному і місцевому рівнях. А захист атмосферного повітря від забруднення задекларований як один з основних пріоритетів екологічної політики України на найближче десятиріччя [14, с.2].

За даними Держкомстату України в нашій державі обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел протягом останніх п'яти років (2009–2013) становлять понад 6 млн. тон на рік, і лише в 2014 році об'єм викидів скоротився до 5 млн. тон на рік. Це пов'язано не з покращенням технологій виробництва, а з закриттям підприємств, через

нестабільну економічну ситуацію. Найбільшого антропогенного навантаження на атмосферне повітря зазнають Донецька та Дніпропетровська області, більше 1 млн. тон на рік.

При цьому, в середньому, по містах, внесок транспорту у формування загального рівня екологічної небезпеки, сформованої внаслідок забруднення атмосферного повітря викидами складає від 40 до 65 %. Найбільш суттєвим є вплив на стан атмосферного повітря в межах центральних частин населених міст. До того ж ситуація суттєво ускладнюється тим фактом, що в індустріально розвинених містах значна кількість промислових підприємств історично розташована також у межах зон житлової забудови, й навіть, у центральних частинах міст [6, с.163].

Однією з актуальних та масштабних регіональних проблем, пов'язаних з погіршенням якості довкілля, є нераціональне, не завжди організоване, екологічно небезпечне поводження з відходами. В Україні під відходами зайнято близько 160 тис. га земельних площ, і це – один з найвищих показників нагромаджень відходів у світі. У всіх регіонах присутня проблема з переробкою і видаленням небезпечних відходів. У зв'язку з інтенсивною матеріалоємністю та енергоємністю і великою «відходністю» технологій господарського комплексу, вкрай гострою вона є в таких промислових регіонах як: Дніпропетровському, Донецькому, Кіровоградському, Луганському.

В результаті такого поводження з навколишнім середовищем, сьогодні в Україні існує постійний ризик захворювання населення на легеневі, онкологічні та дерматологічні хвороби, а також такі, що пов'язані з вживанням забрудненої питної води різними домішками. В рамках екологічних програм здійснюється реалізація екологічної політики в АПК України. Але не всі програми доцільно застосовувати в окремих регіонах. Так, наприклад, програма «Органічне сільське господарство» не може бути ефективно запроваджена в промислово забруднених

регіонах. На таких територіях логічно реалізовувати програми захисту навколишнього природного середовища.

Наступною складовою, що характеризує рівень безпеки населення, як складової якості життя є субіндекс «умови праці», який досить тісно переплітається з попереднім. Він включає в себе такі показники як: заборгованість з виплат заробітної плати; питома вага працівників, що працюють в неналежних умовах; коефіцієнт частоти виробничого травматизму; коефіцієнт частоти виробничого травматизму зі смертельним наслідком.

Характерною особливістю сучасного вітчизняного виробництва є шкідливі і небезпечні умови праці. На даний час високим залишається рівень професійної захворюваності, що безпосередньо пов'язано з незадовільним станом медицини праці та санітарно-гігієнічними умовами праці на виробництві. Майже 29 % осіб працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам (рис.2.12).

Найбільш шкідливими у 2014-2016 роках і на протязі останніх 10 років умови праці виявилися у сфері промисловості 64,5%. Почастішали випадки виявлення кількох професійних захворювань в одного працівника. За 2014 рік соціальні внески на соціальний захист вразі нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань склали понад 6,5 млрд. гривень[92].

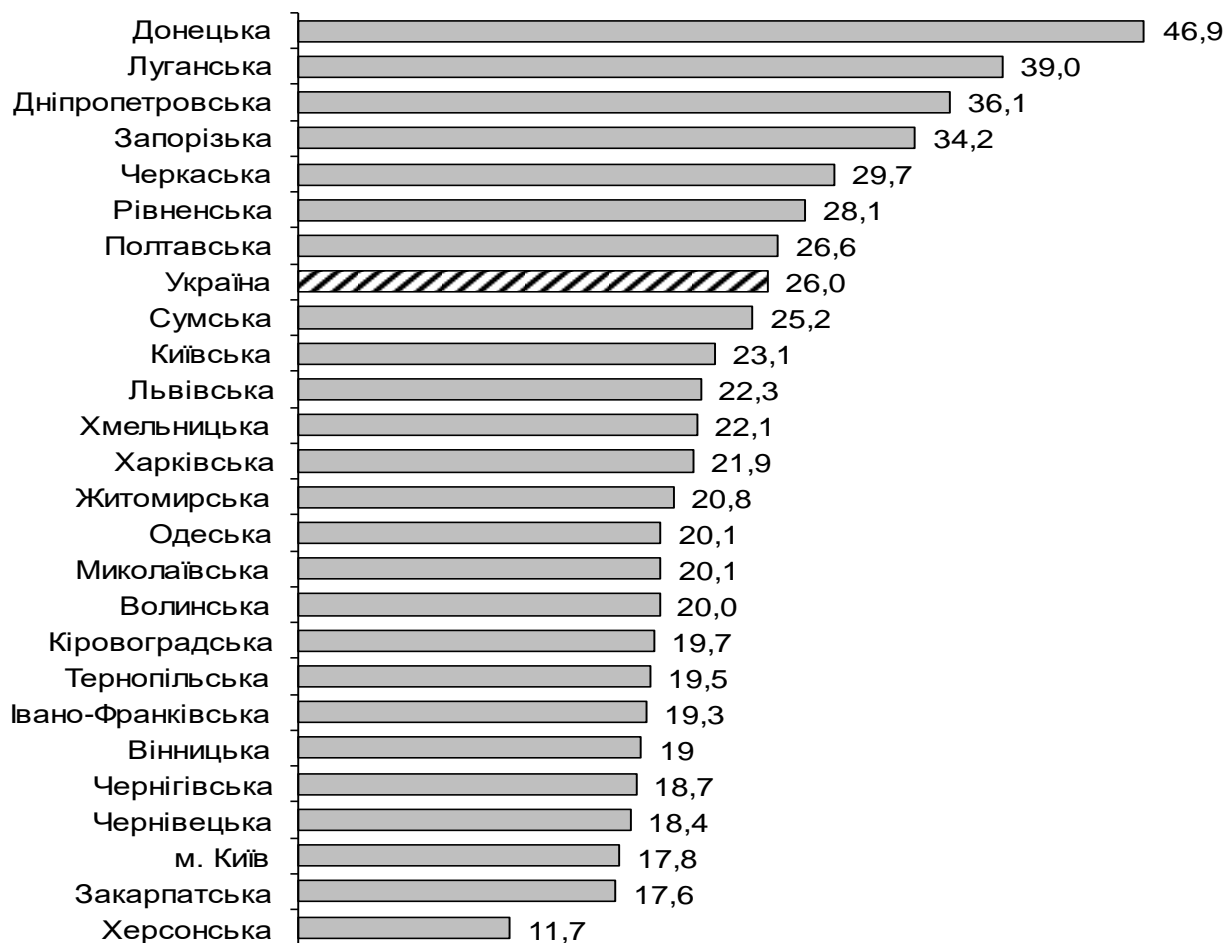

Рис. 2.12. Питома вага працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, за регіонами на 1 січня 2016 року (% до облікової кількості штатних працівників) [32]

За останні роки в Україні простежується стійка тенденція до зниження рівня виробничого травматизму. Так, за даними МНС України у 2014 році рівень загального травматизму на виробництві знизився порівняно з 2010 роком на 25,7% і склав 6850 осіб, і кількість нещасних випадків зі смертельним наслідком зменшилася на 0,6% і сягнула 585 осіб. Але диференційованою є ситуація в регіонах країни. Незважаючи на загальну статистику в деяких регіонах відбулося збільшення кількості нещасних випадків на виробництві: у Закарпатському - на 6 випадків, або 17,1 % (з 35 до 41), у Чернівецькому - на 6 випадків, або 16,2 % (з 37 до 43). Та основною причиною збільшення кількості нещасних випадків у цих

регіонах є зростання кількості дорожньо-транспортних пригод та травмування внаслідок протиправних дій інших осіб. Зі смертельними наслідками збільшення прослідковувалося у Тернопільському та Харківському регіонах – на 7 випадків, Житомирському - на 4 випадки, Закарпатському, Одеському та Полтавському регіонах - на 3 випадки, Вінницькому та Чернівецькому регіонах - на 2 випадки.

Однак, незважаючи на певні позитивні зрушення в економіці, становище у сфері охорони праці залишається нестабільним. Існуючий в Україні рівень виробничого травматизму ще досить високий порівняно з більшістю розвинутих країн світу. За даними Міжнародної організації праці, рівень смертельного травматизму в Україні залишається одним з найвищих порівняно з європейськими країнами та США: з розрахунку на 100 тис. працівників порівняно з Німеччиною вищий у 2,5 рази, США — у 2 рази, Італією — в 1,3 рази [51, с. 22].

Соціально-економічна безпека досить тісно пов'язана з індексом «доходи і витрати населення». В певній мірі рівень доходів обумовлює ступінь соціально-економічного захисту і визначає необхідність його надання окремим верствам населення для досягнення мінімальних законодавчо встановлених стандартів стану житла, що значною мірою впливає на безпеку населення. Вона включає не лише рівень безпеки населення з фізичної точки зору, а й екологічної, соціально-економічної, а також забезпеченості належними умовами праці.

Правовою основою щодо безпеки життєдіяльності є Конституція України [61] і Закони України: «Про охорону здоров'я», «Про охорону праці», «Про пожежну безпеку», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про використання ядерної енергії та радіаційний захист», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про дорожній рух», «Про поводження з радіоактивними відходами».

Визначальним показником в оцінці якості життя населення, як вихідного показника, є демографічна складова комплексного індексу «соціально-економічні потреби». Він включає в себе: демографічний потенціал, освіту,

зайнятість та витрати на економічні потреби. У свою чергу демографічну складову визначають такі фактори, як тривалість життя, природний рух населення; смертність, що представляють базову цінність, від якої залежать інші складові [157]. Сутність демографічної проблеми у простому відтворенні населення багатьох регіонів України, або здебільшого депопуляції внаслідок стійкого перевищення смертності над народжуваністю. Загальновідомо, що менш ніж за 20 років чисельність населення України зменшилася з 52 114 400 осіб у 1994р. до 42928905 на 1 січня 2015 року. Найбільш вагомим демографічним показником є природний рух населення. Особливої уваги заслуговує динаміка серед міського та сільського населення по регіонах.

За 2014 рік природний приріст (скорочення) населення складав -166774 особи, що було обумовлене різницею між народженими і померлими майже в усіх регіонах, окрім Закарпатського (3569 особи), Рівненського (2455 осіб), Волинського (920 осіб) і Чернівецького (60 осіб).

І за коефіцієнтом загального природного приросту населення лише ці регіони мають позитивне значення. А найбільший абсолютний показник скорочення чисельності населення спостерігався у Донецькому (-36204 особи), Дніпропетровському (-16225 осіб), Луганському (-11313 осіб) і Харківському (-14201 особи) регіонах. А ось за загальним коефіцієнтом природного приросту населення найнижчий показник, що значно відрізняється від інших регіонів мав Чернігівський (-10,2), що не завжди пов'язано з поганою екологічною ситуацією, або поганим медичним обслуговуванням. Дана проблема, в першу чергу, має причинно-наслідковий зв'язок з адміністративно-територіальним устроєм регіону.

Особливої уваги заслуговує динаміка природного руху міського та сільського населення (рис 2.13).

Загальні показники свідчать, що за 2014 рік число сільського населення зменшилося на 85 тис. осіб, а міського на 42 тис. осіб. Виходячи з того, що

абсолютні показники скорочення вдвічі вищі в сільській місцевості, можемо зробити висновок про те, що інтенсивність зменшення міського населення була значно нижчою на протязі усіх років спостереження.

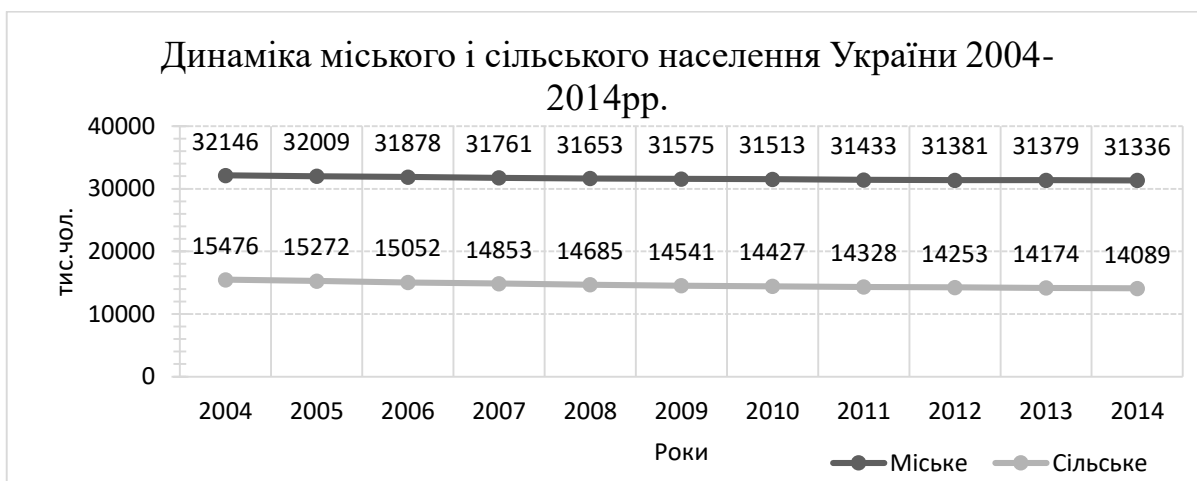

Рис.2.13. Динаміка міського і сільського наявного населення України за 2004-2014 роки [32]

Динаміка скорочення міського і сільського населення по регіонах відбувається не рівномірно, що значним чином впливає на відмінності у демографічних проблемах регіонів. Якщо розглянути Харківський регіон, який за чисельністю населення посідає 4-е місце в Україні, поступаючись тільки Донецькій та Дніпропетровській областям, лідирує і за показником скорочення населення як у відносному так і абсолютному значенні (табл.2.13).

Таблиця 2.13

Динаміка наявного міського і сільського населення регіонів України у 2014 році до 2005 року (тис. осіб)

Регіони	Наявного населення	В тому числі:	
		міського	сільського
Львівський	-49,6(-2%)	-3,9 (-0.3%)	-45,6 (-4.4%)
Харківський	-111,2 (-4%)	-49 (-2,2%)	-62,2 (-10%)
Одеський	-19,2 (-1%)	+9,2 (+0.5%)	-28,4 (-3.3%)
Київський	-53,4(-3.1%)	+20,2 (+1.9%)	-73,5(-10,1%)

В Харківському регіоні, як і в інших досліджуваних регіонах, більшу частку у скороченні населення має сільське населення. В Харківському та

Львівському регіоні на відміну від Одеського і Київського спостерігалось від'ємне значення приросту населення навіть і серед міського поселення, а скорочення населення в сільській місцевості спостерігається в усіх регіонах.

Коефіцієнти природного руху населення відображають причини погіршення демографічної ситуації в регіонах (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Природний рух населення у регіонах України у 2014 році

Показники		Регіони			
		Харківський	Львівський	Одеський	Київський
Загальний коефіцієнт природного приросту населення (на 1000 наявного населення)	всього	-7,7	-0,9	-4,3	-4,3
	міські поселення	-2,4	-0,4	-1,6	+0,3
	сільські поселення	-9,7	-1,6	-3,2	-10,7
Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 наявного населення)	всього	8,9	11,9	11,0	12,1
	міські поселення	3,3	7,8	3,9	7,7
	сільські поселення	8,9	18,3	8,7	19,4
Загальний коефіцієнт смертності (на 1000 наявного населення)	всього	16,6	12,8	15,3	16,4
	міські поселення	5,7	8,2	5,5	7,3
	сільські поселення	18,6	19,9	11,9	31,1
Коефіцієнт смертності дітей віком до 1 року (на 1000 живонароджених)	всього	9,7	8,5	7,5	5,2
	міські поселення	10,6	8,9	7,3	5,2
	сільські поселення	11,7	8,3	9,3	5,1

Одним з найвідчутніших індикаторів суспільно-економічного благополуччя є показник смертності дітей віком до одного року. Незважаючи на позитивну динаміку в другій половині 1990-х, рівень смертності немовлят в Україні майже удвічі перевищує показники розвинутих європейських країн.

У 2014 році найвищі рівні смертності дітей віком до 1 року зафіксовано у Луганському (9,4), Харківському (9,8), Кіровоградському (9,0) і Закарпатському (8,9) регіонах, а найнижчі – у Київському, Волинському, Івано-Франківському регіонах. Та диференціація за рівнем смертності дітей спостерігається не лише за регіонами, а й за приналежності їх до міської або сільської території. У Харківському і Одеському регіоні якісні показники смертності дітей віком до 1

року значно вищі в сільських поселеннях ніж у містах. Це імовірно пов'язано з екологічною ситуацією або віддаленістю сільських територій та недосконалістю медичної галузі і не належним медичним обслуговуванням у сільській місцевості. Рівень смертності немовлят змінює (підвищує чи збільшує) тривалості життя на 4 % [81, с.8]. А так як частка немовлят серед усіх померлих на сьогодні становить понад 1%, то внесок у зниження показника тривалості життя є ще більшим.

В свою чергу середня тривалість життя є безпосереднім віддзеркаленням якості життя, бо знаходиться в прямій залежності від нього. Як виявилось найдовше люди живуть у м. Києві (74,15 роки) і більше ніж на 3 роки від середнього показника по країні в Івано-Франківському і Тернопільському (73,4 роки), та Львівському (73,2) регіонах. Незважаючи на те, що за останні роки відбувалося поступове зростання тривалості життя по всіх регіонах, найкоротшою вона виявилася в Кіровоградському регіоні (69,6 роки дані 2012 року), та Дніпропетровському, Донецькому й Житомирському регіонах (69,7 роки). Характерною особливістю сучасної вікової структури населення України є високий рівень постаріння. Нині частка населення у віці 60 років і старше становить понад 20% і постійно зростає, як і середній вік населення, відповідно зростає і індекс старіння нації (рис.2.14).

За 1989-2016 роки, особливо швидко середній вік населення збільшився серед міського населення (на 5,6 років, з 34,8 до 40,4 у 2014 році), тоді як серед сільського цей показник був не таким динамічним (лише на 0,9 років — з 39,8 до 40,7), що майже зрівняло вікову структуру сільського і міського населення.

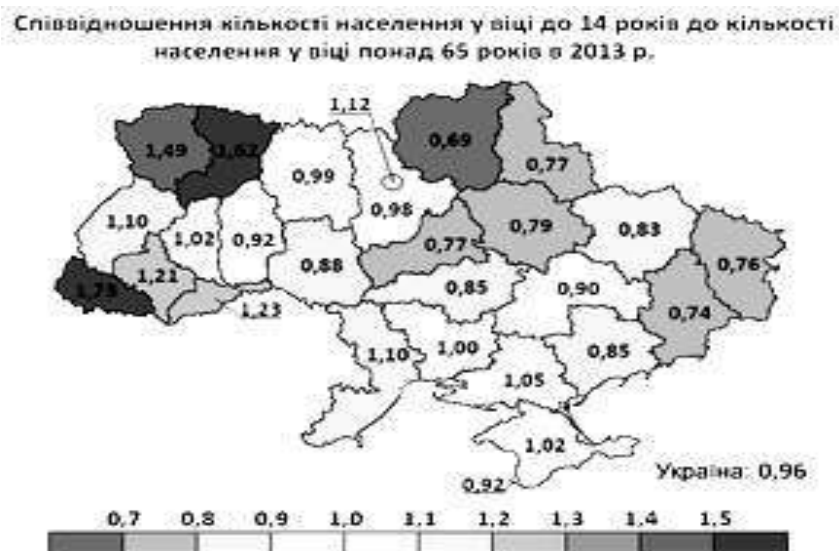

Рис.2.14. Індекс старіння в регіонах України у 2013 році [32]

На загальний приріст (скорочення) населення досить сильно впливає міграція населення, а саме скорочення, її частка у формуванні величин загального приросту населення регіону є значною. В межах країни міграція відбувається у напрямку до регіонів з великими містами (мегаполісами), особливо до Київського (11120 осіб), Харківського (8261) і до прикордонних регіонів (табл.2.15).

На відміну від сільських територій, де міграційне сальдо значно менше, а до 2014 року було взагалі від'ємним, в містах спостерігається значний приплив населення. Відбувається і зміна вікової структури населення, що справляє негативний вплив на якісний склад трудових ресурсів та збільшує демографічне навантаження на працездатне населення.

Сучасна демографічна ситуація агропромислових регіонів, де доля сільського населення є більшою, характеризується низькими показниками народжуваності та тривалості життя, збільшенням середнього віку, високими показниками смертності, в т. ч. і дитячої, деформованою статеві-віковою структурою, від'ємним сальдо міграцій. Головна причина цього – соціально-економічна: занедбаність сіл, недостатні інвестиції у його соціальну сферу, у покращення умов життя, низька платня за тяжку хліборобську працю, незадовільний стан охорони здоров'я та праці та ін. [21, с. 45]. Хоча сьогодні

спостерігається зворотний процес: люди повертаються із міст в села, але це пов'язано не з позитивними моментами, а через затримку зарплат, проживання по 2-3 сім'ї в одній квартирі, та особливо подій на сході.

Таблиця 2.15

Міграція населення в регіонах у 2014 р., осіб [32]

Регіони	поселення	Міграційний рух населення		
		число прибулих	число вибулих	приріст (скорочення)
Харківський	всього	44136	35875	8261
	міські поселення	36981	29090	7891
	сільські поселення	7155	6785	370
Львівський	всього	28130	26587	1543
	міські поселення	19457	18391	1066
	сільські поселення	8673	8196	477
Одеський	всього	31709	27070	4639
	міські поселення	22470	19676	2794
	сільські поселення	9239	7394	1845
Київський	всього	33389	22269	11120
	міські поселення	19482	13903	5579
	сільські поселення	13907	8366	5541

Демографічний спад значною мірою впливав останні роки на сферу освіти, а міграційні процеси ще більше поглиблювали проблему у сільській місцевості.

Протягом 1991-2011 рр. в Україні було закрито майже 40 % державних дошкільних навчальних закладів (ДНЗ), причому переважно в сільській місцевості, де вони утримувались за рахунок колективних господарств [90]. У 2011р. рівень охоплення сільських дітей ДНЗ становив 36 % (9,3 тисячі ДНЗ) [90]. На кінець 2014 року в Україні функціонувало 15 тис. дошкільних навчальних закладів на 1077 тис. місць, з яких 0,4 тис. не працювало. На селі ними охоплено 41 % дітей, загальної їх кількості, в місті –63%. Із загальної кількості населених пунктів, що не мали дошкільних навчальних закладів, 17,3 % – села з чисельністю дітей віком до 6 років 20 і більше осіб. Станом на початок 2014/2015 навчального

року мережа сільських загальноосвітніх денних шкіл включала лише 11891. одиниць, загалом в них навчалось вже 1,34 млн. учнів [90]. Окрім проблем з наявністю шкіл і дошкільних закладів та місць в них, особливо в сільській місцевості, існує і проблема фінансування.

Катастрофічна ситуація у сфері освіти, яка до сьогодні залишається єдиним стримуючим фактором достатньо високого ІЛР в Україні, призводить до скорочення підготовки висококваліфікованих працівників. Трудовий потенціал країни стає не конкурентоспроможним, що зумовлює серйозні невідповідності у попиту та пропозиції на нього. Кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями до державної служби зайнятості, в лютому 2014р. порівняно з січнем збільшилася на 3,3 тис., або на 5,7%, і на кінець місяця становила 61,1 тис. Найбільший попит спостерігався на кваліфікованих робітників з інструментом (18%), робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (17%) та професіоналів (16%) [118, с 5]. Відповідно рівень безробіття в країні зростає, що більшою мірою поглиблює бідність та знижує якість населення по регіонах країни.

Ще одним «вихідним» комплексним показником якості життя населення є «Потреби в повазі, самореалізації та розвитку», що відображає досягнутий рівень соціального благополуччя, а саме формування такого прошарку населення, як «середній клас». Складна економічна ситуація значно звузила прошарок середнього класу. В Україні середній клас помилково асоціюють з малим та середнім бізнесом. Середній клас у цивілізованій країні - це наймані працівники, рівень доходів яких дозволяє їм широке споживання товарів і послуг, двічі на рік відпочивати, оплачувати усі витрати і заощаджувати. На жаль, середній клас в Україні перетворюється на бідняків [40].

Ще однією складовою якості життя населення, яка входить до субіндексу «соціальне благополуччя», є рівень самогубств, що є відображенням соціально-

психологічного стану населення. За даними Держкомстату України, в останні роки від навмисних самоушкоджень гинуть близько 20 осіб на кожні 100 тисяч населення. Максимальна кількість суїцидів за останні 20 років в Україні була зафіксована з 1996 по 2000 рік, в цей час на 100 тис. населення припадало щорічно близько 30 самогубств.

Починаючи з 2000 року ситуація стала змінюватися на краще. В результаті за останнє десятиліття кількість таких смертей скоротилася в півтора рази. За підсумками 2016 року, рівень суїцидів скоротився до 18 випадків на 100 тис. населення.

У більшості регіонах спостерігалось зростання кількості суїцидів, найбільшим даний показник виявився у Кіровоградському (29), Сумському, Херсонському (по 28), Запорізькому, Полтавському, Черкаському (по 26), Миколаївському, Чернігівському (по 25) Вінницькому, Одеському (по 24) регіонах, а найменшим – у Львівському (7), Харківському (9), Тернопільському, Чернівецькому (по 11), Івано-Франківській (12) регіонах.

За прогнозами ВООЗ, до 2020 року в світі налічуватиметься близько 1,5 млн. самогубств щорічно.

До вихідних показників також можна віднести і субіндекс «культура та відпочинок», що відображає певний рівень якості життя населення. До нього входять такі складові як: коефіцієнт забезпеченості бібліотеками; коефіцієнт забезпеченості закладами культури клубного типу; коефіцієнт оздоровлених у домах відпочинку, пансіонах; витрати місцевих бюджетів на освіту та культуру.

Міські заклади культури забезпечують жителям висококультурний відпочинок, задовольняють естетичні і пізнавальні потреби, які не може задовольнити сільська місцевість.

Окрім територіальної диференціації якості життя населення існує більш глибока – за гендерною ознакою, якою стурбований весь світ, і Україна не є

виключенням. Її подолання свідчить про активну громадянську позицію, демократичність суспільства, до якої прагнуть усі високорозвинені країни.

Аналіз якості життя населення регіонів України не може бути повним без аналізу проблеми гендерної нерівності. В Україні дана проблема є досить серйозною за всіма показниками якості життя населення. В Україні за показниками освіти спостерігалася гендерна диференціація, а саме 91,7% дорослих жінок мають середню або вищу освіту (порівняно з 95,9% чоловіків). У працевлаштуванні гендерна нерівність, теж є значною: жінкам належало лише 11,8% місць у парламенті, а доля участі жінок у робочій силі складає 53,2%, тоді як аналогічний показник у чоловіків – 66,9% [37].

Прояви гендерної нерівності впливають на соціально-економічну сферу, гальмуючи розвиток всього суспільства та ефективне використання людського потенціалу [181].

Дослідження гендерного аспекту оплати праці на українських підприємствах є першим кроком до подолання гендерної нерівності та підвищення якості життя населення України. Під гендерною різницею в оплаті праці мається на увазі нерівна система оплати за однаковий внесок у виробництво кінцевого продукту або послуги. Тобто, це диференціація заробітної плати за ознаками, які не мають відношення до ефективності та продуктивності праці найманого працівника [64].

В Україні існує таке явище, як «тіньова» заробітна плата, тобто та що сплачена у «конверті», чи незареєстрована підприємницька діяльність, тому дуже важливо розраховувати реальну гендерну різницю в оплаті праці. У 2014 році гендерна різниця в оплаті праці становила приблизно 31%, а реальна різниця в оплаті праці є більшою, оскільки заходи, спрямовані на боротьбу з гендерною дискримінацією, виявляються слабшими в умовах неофіційної зайнятості або в разі обчислення заробітної плати, що виплачується в «конверті» [46].

Жінки складають близько 80% всіх працівників у сфері освіти, медицини, культури і саме ці напрямки сьогодні є найменш оплачуваними галузями українського ринку праці [121].

Нерівність в зарплатах присутня і в країнах Європейського суспільства. Статистика в країнах Європейського Союзу свідчить про те, що рівень оплати жіночої праці нижчий, ніж чоловічої. Мінімальні розбіжності за рівнем заробітної плати спостерігаються в Португалії та Італії (на 5-9%), максимальні – у Великобританії, Ірландії, Австрії та Нідерландах (на 20%). Соціологи відмічають, що в професіях, де традиційно зайняті жінки (медсестра, касир, викладач початкової школи, швачка, соціальний працівник), ставки свідомо занижені, адже утримання сім'ї традиційно закріплене за чоловіком, в той час, як зарплата жінки – лише доповнення сімейного бюджету [155].

Для вирішення цієї ситуації в Україні варто звернути увагу, що гендерні аспекти нарахування заробітної плати у вигляді гендерної дискримінації найбільш актуальні для осіб з досить невисоким рівнем освіти, які проживають у великих поселеннях, селищах міського типу тощо [23].

На відміну від чоловіків на рівень економічної активності жінок впливає кількість дітей. Рівень освіти сильніше впливає на рівень економічної активності жінок ніж чоловіків Для чоловіків сильніший вплив на зміну рівня економічної активності здійснюють характеристики стану здоров'я, та найбільший вплив на економічну активність чоловіків має рівень доходів. Тобто, на ринку праці визначальними факторами економічної активності чоловіків є економічний та демографічний, а жінок – соціально-демографічний.

Дослідження дає змогу заробити висновок щодо сутності, причин виникнення та можливих шляхів усунення гендерної диференціації якості життя населення; запропонувати ряд заходів, які при комплексному використанні дозволять зменшити гендерну різницю за допомогою стабілізації ринку праці,

рівноваги адміністративно-управлінських посад, стабілізації взаємовідносин у соціумі як в регіонах, так і в Україні в цілому.

Окрім наведених заходів щодо підвищення якості життя населення необхідно застосовувати й соціальні так і економічні фактори та їх зрощені форми.

Висновки до розділу 2

1. У роботі проведено оцінку якості життя населення України в системі міжнародних співставлень: за методологією ООН досліджено динаміку індексу людського потенціалу України; за методологією NEF розглянуто Міжнародний індекс щастя. Автор дійшов висновку, що одним з основних чинників негативного впливу на результативність ринкових трансформацій в Україні була впевненість у тому, що впровадження ринкових механізмів автоматично створить передумови для якісних перетворень як у реальному секторі, так і в економіці в цілому. За проведеною оцінкою визначено, що усі соціальні проблеми країни не можуть бути вирішені лише просто економічним розвитком. Економічне зростання, як у міжнародній практиці, так і на українських теренах супроводжується зростанням диспропорцій регіонального розвитку та поглиблення диференціації доходів, ці негативні наслідки вирішувати за допомогою дієвих заходів державної та регіональної політики. За таких обставин і з урахуванням умов світового підвищення стандартів якості життя Україні загрожують безліч соціальних ризиків, і як наслідок перетворення на аутсайдера в глобальному розвитку. Це є наслідком недооцінки людського чинника в стратегії розбудови національної держави і вимагає невідкладних дієвих заходів з привернення уваги всього суспільства до підвищення якості життя.

2. У роботі виокремлені основні соціально-економічні індикатори диференціації якості життя населення регіонів України та проведено аналіз стану

економічних показників якості життя населення регіонів. Для аналізу диференціації якості життя міського і сільського населення у дослідженні приймали участь 4 регіони (Вінницький, Львівський, Одеський, Харківський), що мають у своєму складі міста-мегаполіси, сільські території, позиціонуються як культурні і промислові центри країни. Автором визначено, що формування якості життя населення та покращення матеріального становища залежить від галузі економіки та сфери діяльності громадян. Виявлено закономірність нижчого рівня якості життя населення в сільських поселеннях та регіонах, що є менш урбанізованими. Це свідчить про різницю матеріального забезпечення міського і сільського населення, що наперед обмежує жителів сіл та малих міст у можливостях до матеріального благополуччя та якості життя.

3. У роботі досліджено соціальні фактори впливу на якість життя населення у регіонах України. Автором зазначається, що у суспільстві, яке розвивається і потребує більшого, умови життя людини, доступність до різноманітних соціальних послуг мають вагомий внесок у формуванні оцінки якості життя населення. Розглянуто гендерну нерівність як прояв соціально-економічної диференціації якості життя населення, що зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків у суспільстві. Виокремлено фактори економічної активності чоловіків – економічний та демографічний (стан здоров'я, рівень доходів), а жінок – соціально-демографічний (кількість дітей, рівень освіти).

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1. Пріоритетні напрями державної політики підвищення якості життя населення України

Головною рушійною силою поліпшення якості життя населення є система державного управління. Вона має бути сформована на основі цілеспрямованих заходів, що законодавчо закріплені, що дозволить ефективно вирішувати проблеми соціально-економічного розвитку держави та її регіонів. Досить часто в Україні процес розробки та реалізації стратегічних програм направлений на конкретну сферу застосування або розробку конкретного документа без чіткої системної ув'язки з процесами стратегічного планування, насамперед у соціально-економічній сфері, що в кінцевому підсумку призводить до зниження ефективності державної політики, державного управління в цілому та стратегічного управління зокрема. Загальнодержавна система стратегічного планування містить лише окремі фрагменти, що частково та не системно здійснюють певні етапи процесу підвищення якості життя населення України та її регіонів.

З огляду на обрану стратегію євроінтеграції України, з метою досягнення високоефективних соціальних стандартів та забезпечення гідного рівня якості життя населення, необхідно терміново завершити процес формування політико-правових інститутів держави, відповідальних за економічні реформи та розвиток соціальної сфери. Спираючись на досвід розвитку європейських країн та проаналізувавши проблеми національної моделі соціального ринкового господарства можна визначити головні економічні, соціальні та інституційні фактори підвищення якості життя населення (рис.3.1.)

Для реалізації зазначених напрямів, першу чергу має бути сформована соціальна політика держави, що визначатиме головні напрямки розвитку як держави в цілому, так і регіонів та кожного громадянина. Держава має взяти на себе функцію вдосконалення регіональних, міжрегіональних та загальнодержавних інтересів та створення загальних соціальних стандартів на всій території України, з урахуванням світових тенденцій та принципів. Ігнорування загальносвітової тенденції *соціалізації факторів економічного розвитку* є основною причиною низьких темпів розвитку економіки, що знаходить відображення у параметрах якості життя населення. Основою формування інноваційної економічної політики мають слугувати інституціональні зміни з метою підвищення якості життя населення і подолання регіональної диференціації. Вдале втілення модернізації і підвищення конкурентоспроможності регіонів передбачає здійснення інституціональних, організаційних, структурних, інноваційних перетворень. Це потребує нової державної та регіональної політики, відповідних змін у нормативно-правовому полі, а також чіткого розмежування повноважень центрального і місцевих бюджетів та бізнес-структур.

Першочерговим напрямом підвищення якості життя населення з боку державної соціальної політики України має бути *стимулювання полюсів зростання економіки та створення нових робочих місць*. Даний напрям дозволить подолати бідність в країні та низький життєвий рівень українського населення в цілому.

У сучасній економічній літературі категорія «якість життя» розглядається з точки зору таких показників, як рівень матеріального добробуту, розвитку економіки, науки, культури, ступінь задоволення потреб членів суспільства та інше [132, с.327].

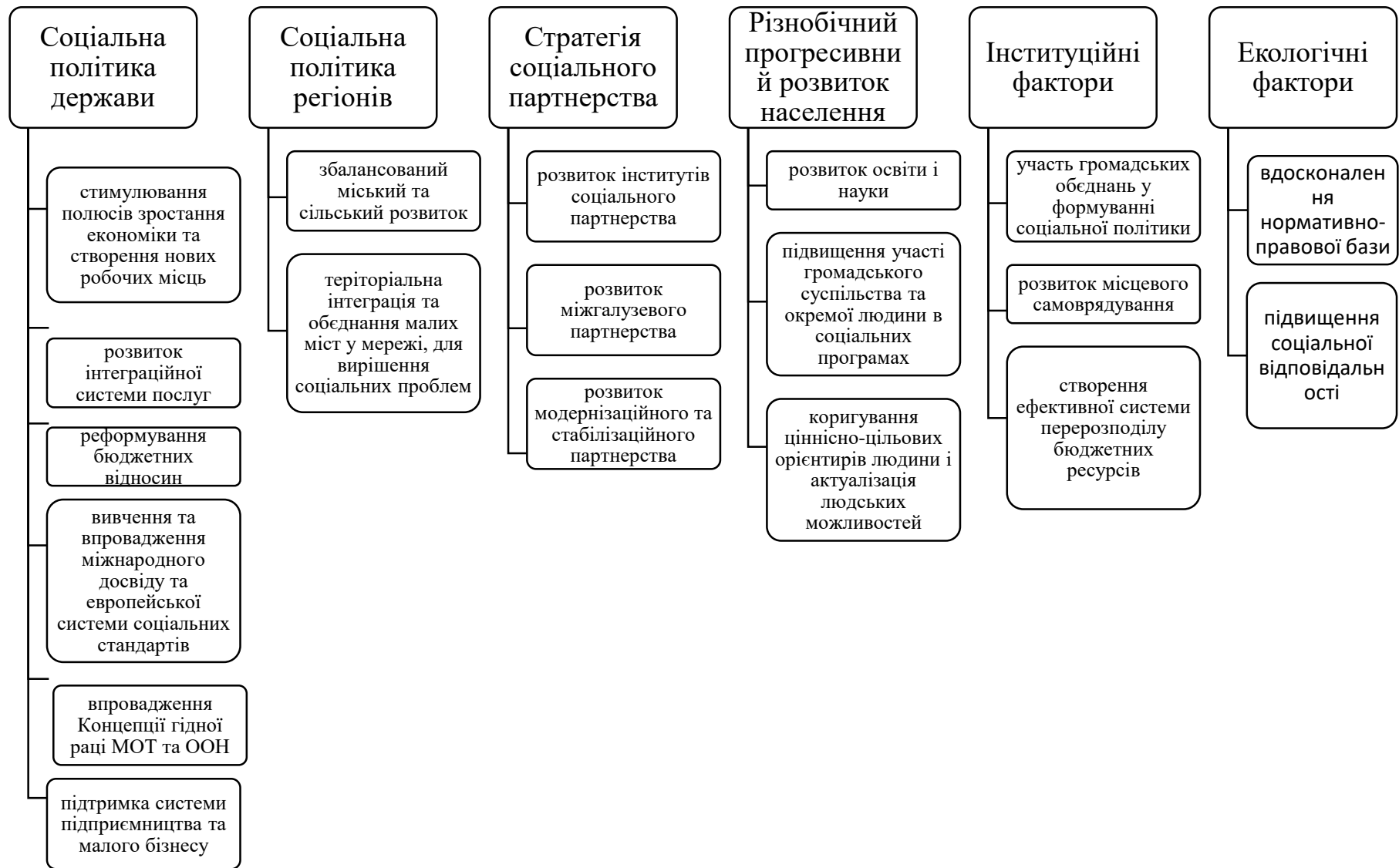

Рис.3.1.Пріоритетні напрями підвищення якості життя населення регіонів (розроблено автором)

Проведене дослідження підтверджує диференціацію добробуту сільського і міського населення та наявність її між регіонами, що значною мірою чинить вплив на інші складові якості життя. Недостатній рівень матеріального забезпечення є основною причиною, яка обмежує сьогодні дітонародження в сім'ях. На психосоціальні і духовні аспекти життя також впливає рівень добробуту, бо лише після досягнення певного його рівня суспільство звертає на них увагу.

Значне зниження реальних доходів за останні 2014-2015 роки пов'язане, в першу чергу, з необміркованими рішеннями влади. Їх суперечливі дії регулюючого характеру стосуються заморожування мінімальних заробітних плат, пенсій, соціальної допомоги, зниження заробітної плати для робітників бюджетної сфери. Такі дії були проведені на вимогу Міжнародного валютного фонду, щодо створення збалансованого бюджету (скорочення витрат, які надто збільшені). Дані вимоги базувалися на розрахунках відносних показників, а вони в Україні абсолютно «європейські»: високий рівень соціальних видатків, високий коефіцієнт заміщення – і по безробіттю, і за виходом на пенсію – у відсотковому співвідношенні дані показники перевищують показники Європейського союзу. Коефіцієнт заміщення виходу на пенсію у держслужбовців був високим (у 2013 р. складав 80%), на даний час – знижений. коефіцієнт заміщення по безробіттю, в залежності від страхового стажу, в Україні складає 50% - 70%. У Франції 57%, в Австралії – 55%, в Німеччині 60% -67%. Але за абсолютними показниками такі видатки є одними з найнижчих у світі.

Такі рішення призвели не лише до різкого зниження рівня мінімальної заробітної плати, соціальних трансфертів по відношенню до реальних потреб, а й до кризової ситуації на ринку праці. відбувається за рахунок низького рівня. Тому стимулювання полюсів зростання має бути пов'язане насамперед зі створенням нових робочих місць у державному приватному та корпоративному секторі; з другого боку -підвищенням кваліфікації працівників, або перекваліфікації, що обумовлене кон'юнктурою ринку;

реформуванням системи оплати праці найманих працівників та соціального забезпечення (допомога по безробіттю, пенсії, допомога незахищеним верствам населення), а також із диверсифікацією джерел доходів.

Розподіливши населення за певними групами, а саме: працююче населення, населення пенсійного віку; не працююче та малозабезпечене населення, можна запропонувати специфічні заходи щодо цих груп.

Що стосується працюючого населення, то головними заходами держави у цьому напрямку має бути підвищення заробітної плати громадян країни, звертаючи особливу увагу на сільське господарство, яке сьогодні є значним важелем розвитку економіки країни. Втілення зазначеного заходу вимагає реформування способу нарахування заробітної плати, диференціюючи її за принципом якості робочої сили, та підвищення рівня мінімальної заробітної до рівня подвійного прожиткового мінімуму, а розмір середньої заробітної плати має перевищувати мінімальну у три рази. Для розрахунку мінімальної заробітної плати необхідно враховувати мінімальні споживчі потреби, як соціальний стандарт, що включатиме потреби сьогодення та ментальні особливості. В Україні і досі діють застарілі стандарти прожиткового мінімуму, що не відображає в повній мірі сучасних споживчих потреб та забезпечує лише деяку їх частину. А мінімальна погодинна оплата — майже вчетверо нижча від середньосвітового показника.

Разом з тим, розвиток економіки, пов'язаний зі зниженням ефективності господарства і падінням виробництва, високою інфляцією на старті економічних реформ, зумовили істотне зниження якості життя значної частини населення, не лише за рахунок зниження реальної заробітної плати, а й у результаті зростання безробіття, що в більшій мірі впливає на зниження доходів населення. Ускладнення ринку праці потребує адекватного розвитку його інфраструктури і перш за все створення єдиного інформаційного простору, що в змозі здійснити лише держава. Звідси випливає необхідність поєднання ринкової саморегуляції з активним державним регулюванням ринку праці.

Не зважаючи на усунення деяких адміністративних обмежень, що вжестворили умови для зростання економічної активності значної частини населення, розвитку ринку праці, збільшення масштабів вторинної зайнятості та самозайнятості, в Україні у 2013 -2015 роках на ринку праці спостерігалася тенденція до скорочення чисельності працюючих у всіх видах економічної діяльності. Таке скорочення відбулося, насамперед, на підприємствах, що зазнали найбільшого спаду обсягів виробництва і де, як наслідок, встановився низький рівень оплати праці. За професійними групами у 2015 р. найменший попит на робочу силу спостерігався на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (0,9 %) і технічних службовців (3,2 %), а найбільший – на працівників найпростіших професій (18,4%), професіоналів (17,7%) та працівники сфери торгівлі та послуг (16,4%).) [130, с. 3].

Дані свідчать про характерну рису розвитку економіки, що базується на структурному перерозподілі робочої сили на користь високоприбуткових підприємств і організацій промисловості, сфери обслуговування, ринкової інфраструктури, підприємницької діяльності та малого бізнесу. Отже полюсами зростання мають бути саме ці сфери, тому державним органам влади необхідно надати більше можливостей для їх розвитку. У процесі створення нових робочих місць мають бути застосовані певні заходи, щодо детінізації заробітної плати та законодавчо закріплені норми щодо обов'язків працедавців і робітників. Має бути розроблена і система покарань у вигляді відсутніх штрафів для працедавців, що приховують розмір заробітної плати своїх працівників та для робітників, як зняття терміну роботи з загального строку трудового стажу.

Необхідним є вирішення проблем у сфері зайнятості зокрема, у сфері оплати праці, безпеки праці працівників та соціального захисту населення. В Україні їх вирішення буде результативнішим, за умов успішної реалізації та адаптації Концепції Гідної праці [115]. *Концепція гідної праці передбачає захист прав працівників, у вигляді своєчасної та повної оплати праці,*

У 2010 році дана концепція була застосована міжнародною організацією ООН як новий вимір – «Гідна праця» у дослідженні людського розвитку. Відповідно до даної концепції, що розроблена Міжнародною організацією праці (МОП), гідною називається продуктивна праця, яка одночасно є вільною, безпечною, справедливо оплачуваною, що розвиває і не принижує гідність людини. В основу концепції Гідної праці покладені наступні стрижневі принципи: гідна і ефективна зайнятість, гідна оплата праці, соціальний захист, основоположні права у сфері праці і, звичайно ж, соціальний діалог, соціальне партнерство.

Концепція гідної праці має бути покладена в основу національного розвитку і адаптована для застосування на регіональному і територіальному рівнях. Мета програми «Гідної праці» - на практиці сприяти поліпшенню якості життя працівників та їх сімей. Очевидно, що ця мета може бути досягнута тільки в результаті конкретної і практичної роботи на місцях.

Відповідно до визначення МОП гідна праця – це продуктивна праця чоловіків та жінок в умовах свободи, рівності, безпеки та поваги до людської гідності. Вона забезпечує справедливий заробіток, безпеку на робочому місці та соціальний захист працівників та членів їхніх сімей, сприяє професійному зростанню працюючих та їх соціальній інтеграції, дає людям свободу висловлювати свої погляди, об'єднуватися для того, аби впливати на рішення, що стосуються їхнього життя, гарантує рівне ставлення та рівні можливості для всіх і кожного [115].

Концепція Гідної праці охоплює шість ключових складових:

I. Можливість одержати роботу, тобто можливість зайнятості для кожної людини, яка бажає працювати, оскільки гідна праця неможлива без наявності роботи як такої, включаючи самостійну зайнятість, найману працю у формальній та неформальній економіці, зайнятість економічною діяльністю в домогосподарствах для самозабезпечення.

II. Свобода вибору трудової діяльності без обмежень.

III. Продуктивна праця має забезпечувати відповідну оплату праці.

IV. Рівність у праці і: відсутність дискримінації на робочому місці та у доступі до роботи, можливість гармонійного поєднання трудової діяльності із сімейним життям.

V. Безпека на виробництві: соціальна допомога у разі втрати роботи, виходу на пенсію, у разі втрати здоров'я та створення умов для його збереження.

VI. Гідність у праці вимагає уважного ставлення до трудящих та їхніх проблем, участі трудящих у прийнятті рішень щодо умов праці.

Підтримуючи у своїй діяльності сформульовану МОП Концепцію гідної праці, де гідна праця посідає основне місце в соціальному, економічному і екологічному розвитку, відіграє головну роль у справі забезпечення збалансованості і соціальної справедливості в умовах, коли сучасна цивілізація знаходиться в пошуку більш стабільних і справедливих підходів до проблем зростання і розвитку [145].

Окрім створення нових робочих місць та забезпечення гідної праці у даному напрямку підвищення якості життя населення в Україні має бути й удосконалення системи соціального захисту працівників від соціальних ризиків, а саме на випадок безробіття. Дану функцію виконує Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. В даний час він формується практично за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих осіб та суми фінансових санкцій до підприємств і організацій.

На Заході у такий фонд значні внески роблять і фірми, і працівники. Так у ФРГ вони виплачують з заробітної плати і фонду зарплати по 2,15% у фонд страхування. Але у багатьох країнах розміри внесків у фонд страхування у підприємців вище, чим у самих робітників [58, с.237]. Наприклад, у Франції відповідно 4,2% і 2,31%, в Канаді – 3,29 і 2,35%, в Японії – 0,9 і 0,55%. Та є країни (США, Швеція, Італія), де такі внески роблять лише підприємства. В усіх країнах держава робить серйозний внесок у формування фонду страхування по безробіттю [58, с.237]. Доля держави у Швеції складає 40,4%,

в США – 18,0%, у ФРГ – 21,0%, у Великобританії – 13%, у Франції – 34,9%. У середньому доля держави у даному фонді складає близько 20% [58, с.237].

Відповідно в цих країнах сформувалися три джерела фонду страхування по безробіттю: підприємці, робітники і держава.

Як і в країнах Заходу в Україні існує безліч фірм, що займаються працевлаштуванням, але їх дії не організовані і потребують більш тісного контакту з державними службами зайнятості, задля отримання більш плідного результату і контролю таких фірм з боку держави.

Окрім громадян працездатного віку соціального захисту потребують і люди пенсійного віку. Тому ще одним з головних кроків держави має стати реформування *пенсійного забезпечення* громадян, до якого сьогодні прикута найпильніша увага громадськості. У даній сфері амплітуда коливань доходів становить сьогодні від 1200 грн. до 120 тис. грн. І більшість з них знаходиться на нижньому шаблі, тому велику частку категорії бідних складають пенсіонери. Така ситуація свідчить про не дотримання вимог Концепції Гідної праці, що до якої має бути дотриманий принцип соціальної справедливості, що передбачає розрахунок рівня пенсії відповідно до якості та складності роботи, тривалості робочого стажу, кваліфікації працівника, персональним внеском у суспільний розвиток, що викликає нині глибоке невдоволення пенсіонерів та обумовлює необхідність радикального реформування цієї сфери та створення адекватної ринковим умовам системи соціального захисту громадян, які втратили працездатність. Існуюча система пенсійного забезпечення має ще й ряд таких недоліків, як: низький рівень залучення населення до пенсійного страхування, що пов'язано з високим рівнем тінізації зайнятості й доходів; недостатня диверсифікованість механізмів пенсійного забезпечення; низький пенсійний вік жінок, що суперечить гендерній рівності в трудових і соціальних правах. Перехоплюючи досвід європейських країн, де використовується трирівнева система пенсійного забезпечення, в Україні теж слід вводити таку систему, але вже з чотирма рівнями і не обмежуватись лише підвищенням пенсійного віку.

Не зважаючи на розвиненість соціальної сфери країн Європейського союзу, вони також стикнулися з низкою проблем у формуванні єдиної моделі пенсійного забезпечення. Одна з них – це збільшення дефіциту фондів пенсійного страхування внаслідок «старіння нації». За деякими прогнозами (E. Thode), у період з 2000 до 2050 рр. середня тривалість життя в країнах ЄС-15 збільшиться на 5 років і становитиме в середньому 75 років для чоловіків і 85 для жінок. У цей самий період кількість працівників, що припадає на одного пенсіонера, зменшиться з чотирьох до двох осіб, що робить функціонування солідарної системи економічно неефективним [211].

З цих причин уряди країн ЄС намагаються реформувати сучасні моделі пенсійного забезпечення. Такий процес, як правило, відбувається в одній з таких площин:

— зростання вікової межі виходу на пенсію. Три держави Євросоюзу (Німеччина, Данія та Великобританія) ухвалили рішення про зростання мінімальної вікової межі виходу на пенсію до 67—68 років, проте такі норми будуть імплементуватись у законодавче поле протягом наступних 10—15 років. Економістами підраховано, що якщо збільшити вік виходу на пенсію до 70 років, то можна зберегти нинішній високий рівень пенсійного забезпечення до 2040 р [156].

В Україні, відповідно до проведеного дослідження, теж спостерігається значне «старіння нації», хоча і за інших причин (низька народжуваність та велика смертність людей працездатного віку).

Для подолання зазначених проблем в Україні (за вимогами МВФ) вже запроваджено наступне:

- підвищення мінімальної тривалості страхового стажу для одержання пенсії за віком з поточних 5 до 15 років;
- стимулювання більш пізнього виходу на пенсію;
- звільнення солідарної системи від невластивих для неї видатків (зокрема на фінансування дострокових та пільгових пенсій);

- обмеження максимального розміру пенсій, що виплачуються з солідарної системи й/або за рахунок коштів державного бюджету;
- здійснення виплат пенсій за віком для всіх пенсіонерів, які працюють, у розмірах, визначених Законом про обов'язкове пенсійне страхування;
- перерозподіл частки внеску на пенсійне страхування від роботодавця до працівника;
- визначення умов участі самозайнятих осіб у пенсійному страхуванні;
- створення рівних умов індексації;
- скорочення пільг щодо дострокового виходу на пенсію й зі сплати внесків;
- зрівняння пенсійного віку для жінок і чоловіків;
- оподаткування пенсій.

Всі дії націлені на збільшення надходжень до пенсійного фонду і оптимізації виплат, без таких дій дійсно не можливий подальший соціальний захист. Але така реформа не націлена на підвищення добробуту і якості життя населення, особливо останній пункт. Хоча вона в деякій мірі і знижує пенсійний тягар та в той же час збільшує трудовий вік громадян. Це є досить проблематичним, так як середня тривалість життя в Україні років на 10 менша, ніж в розвинених країнах світу, а у чоловіків у недалекому майбутньому може зрівнятися з теперішнім віком виходу на пенсію. Але досягти хоча б якихось позитивних результатів даної реформи можливо лише за умов підвищення мінімальної заробітної плати і відповідно усіх інших соціальних трансфертів, що вираховуються у відповідності до неї.

Після охоплення заходами підвищення якості життя населення перших двох груп державна соціальна підтримка має включати заходи щодо непрацюючого та малозабезпеченого населення, а саме реформування механізму *соціальної підтримки* громадян. Головними проблемами даної сфери є складність і непрозорість, що призводить до низького рівня охоплення бідного населення; низької адресності; завищення нормативів споживання житлово-комунальних послуг, на які надаються субсидії та пільги, а тому

неефективного використання коштів бюджету. З боку держави даний механізм регулюється Законом України «Про соціальні послуги» [115]. Але в ньому не врахований той факт, що низькі темпи зростання мінімальних соціально-економічних стандартів в Україні значно відстають від темпів інфляції і темпів зростання потреб. Принцип соціальної справедливості має бути одним із головних при реформуванні економіки, задля забезпечення європейських стандартів якості життя населення та зниження диференціації у матеріальному становищі громадян та недопущенню соціальної ексклюзії найуразливіших верств населення. В європейських країнах, цей принцип є визначальним у формуванні соціально-економічних систем, що забезпечує загальний добробут й ефективну роботу соціальних інститутів.

Модель державного соціального патерналізму в Україні давно себе вичерпала і потребує нагальної трансформації адресної соціальної підтримки українських громадян, що дозволить охопити ту велику кількість бідного населення. Сьогодні лише близько 60 % бідних (згідно з критерієм прожиткового мінімуму) в Україні охоплено хоча б будь-яким видом соціальної допомоги, що залишається вкрай низьким показником.

Тож даний принцип має орієнтуватися на чітке формулювання та розрахунки нижніх і верхніх орієнтирів (рівень бідності та благополуччя) стандартів якості життя населення, задля визначення населення, що дійсно потребує підтримки [131]. Відсутність розповсюдження адресної допомоги при формуванні видатків державного бюджету призводить до нецільового використання державних фінансових ресурсів, та позбавлення багатьох соціально незахищених родин такої допомоги. Тому розпочата урядом практика переходу до адресної соціальної допомоги має бути поширена на всі її види з чітким визначенням критеріїв надання цієї допомоги, суб'єктів її одержання та розмірів цих виплат, підвищення ефективності управлінських рішень у системі соціальної підтримки населення; запровадження стимулів до економічно відповідальної поведінки одержувачів соціальної підтримки [50, с 34]. А ось запропоноване запровадження непрямих методів оцінювання

доходів громадян, які претендують на одержання соціальної підтримки, направлене скоріше на оптимізацію соціальних виплат, а не на покращення життя населення.

Вдосконалення в Україні системи адресної соціальної підтримки населення будуючи її як цілісну і ефективну систему захисту населення, що не створюватиме негативного впливу на суспільство, має відбуватися поступово за такими основними напрямками:

- формування головних цілей і завдань щодо вдосконалення сучасної системи соціальної підтримки населення, з визначенням найрезультативніших дій ;
- визначення напрямів створення нової моделі соціальної політики держави, що базуватимуться на ґрунтовному аналізі ;
- обмірковані та чітко визначені розміри адресних соціальних виплат населенню, що до їхнього матеріального статку та загальної забезпеченості;
- відповідне фінансування з державного бюджету сфери адресної соціальної підтримки громадян та доповнення її з бюджетів місцевого самоврядування.

Впровадження систематизованої та ефективною соціальною підтримкою громадян дозволить раціонально використати бюджетні кошти при цьому ефективно розподілити їх між громадянами, які в реальності потребують невідкладної допомоги. Такі міри дозволять зменшити диспропорційність матеріального становища населення та як наслідок зменшити кількість депривацій у бідної верстви населення. Загальне підвищення соціальних стандартів сприятиме комплексному зростанню соціального рівня населення та підвищення якості життя. Так як найуразливішими верствами населення є діти, пенсіонери, інваліди, то в першу чергу слід звернути увагу на підтримку саме таких громадян.

Зазначені дії не вирішують усіх проблем нації. У зв'язку з тим, що головними доходами населення є зарплата, пенсії і соціальна допомога, треба

застосовувати досвід західних країн світу. Високі соціальні стандарти європейського суспільства, як відомо, забезпечені диверсифікованими джерелами доходів домогосподарств, такими як заробітна плата, доходи з акцій та оренди майна, доходи з депозитів, соціальні та інші виплати. Для урізноманітнення джерел доходів громадян необхідно проводити мотиваційну політику щодо активізації економічного потенціалу грошових заощаджень населення та запроваджувати різноманітні соціальні гранти з допомоги започаткування бізнесу, або проводити реформацію вітчизняних банків на активних інвесторів, які підвищуватимуть довіру до них з боку населення та ширшому долученню працівників до володіння власністю через діяльність фондового ринку.

Наступним напрямом підвищення якості життя населення має стати *реформування бюджетних відносин*, в основу якої повинна бути покладена ідея розумного балансу інтересів, а саме «Оптимум Парето» [53, с.562]. Дослідник зробив оцінку соціальної рівноваги, визначивши критерій оптимального розподілу економічних ресурсів та вироблених благ за якого добробут суспільства досягає максимуму. Відповідно до «Оптимуму Парето» у такому рівноважному стані досягається такий стан, коли будь який перерозподіл ресурсів чи продуктів призводить до поліпшення становища одного суб'єкту супроводжується погіршенням матеріального стану іншого. Поліпшенням за словами Вільфредо Парето слід вважати будь-яку зміну, яка нікому не завдає збитків і яка приносить людям користь (за їх власною оцінкою)».

Так як між економічним зростанням і розподілом ресурсів існує протиріччя, то переваги зростання розподіляються нерівномірно. Пріоритети, надаються одним галузям і регіонам, обмежуючи можливості інших. Тому державні програми покликані знаходити засоби і методи компенсації тим, хто опиняється у програші від прийнятих рішень. Відповідно покращення якості життя населення можливе за рахунок модернізації різноманітних сфер

економіки, а не перерозподілу доходів населення. Бо неприпустимо покращувати становище одних груп людей за рахунок погіршення інших.

Після досягнення економікою «Оптимального Парето» покращити стан економіки можливо лише за рахунок суттєвих реформ. Соціально-економічні реформи, що проводяться в Україні, мають призводити до радикальних змін у житті суспільства. Аналіз сучасної економічної ситуації передбачає обов'язкове створення проекту програми, що буде направлена на вирішення найбільш гострих проблем низької якості життя населення, створення сучасних механізмів втілення даної політики, що забезпечують більш раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Система міжбюджетних стосунків, аби створювати інституційні передумови для розвитку регіонів, має відповідати таким параметрам:

- органи місцевого самоврядування повинні мати право вільно розпоряджатися достатніми власними засобами.;
- обсяг фінансових ресурсів повинен чітко відповідати функціям, передбаченим законами чи Конституцією. Розподіл фінансових ресурсів має відбуватися між рівнями державної влади й місцевого самоврядування, а також на основі їхньої вартісної оцінки;
- частина ресурсів місцевих бюджетів має формуватися завдяки місцевим податкам і зборам, розмір яких має бути в межах закону;
- джерела доходів місцевих бюджетів мають бути достатньо диверсифікованими;
- ефективна бюджетна система передбачає захист слабших у фінансовому сенсі регіонів і вимагає запровадження процедур усунення диспропорцій.

Реформування бюджетних відносин має включати і реформування системи *оподаткування доходів* фізичних та юридичних осіб. І це не викликає сумніву, адже дотепер залишаються соціально несправедливими методи перерозподілу національного доходу, за яких прибутки громадян оподатковуються виходячи з особистих доходів. А саме, як вже було зазначено, розмір доходів в більшій мірі залежить від рівня заробітної плати,

та необхідним є врахування того, що не всім розміром заробітної плати може скористатися індивід, оскільки у його розпорядження для споживання і накопичення надходить лише сума, яка залишається після сплати податків. В першу чергу до таких податків належать соціальні сплати (утримання з заробітної плати), а також податок на доходи фізичних осіб. Але даний податок нараховується на весь отриманий дохід даної фізичної особи, і взагалі не враховує того моменту, що його необхідно розподіляти на одного члена родини. Сума такого *розподіленого доходу* досить часто є значно нижчою і не перевищує необхідного прожиткового мінімуму. А з врахуванням податку сума розподіленого доходу стає ще нижчою. Тому податок на доходи фізичних осіб повинен розраховуватися виходячи не з доходу отриманого фізичною особою, а *середнім доходом на одну особу у домогосподарстві*.

Також несправедливим є і те, що доходи підприємств та особисті доходи громадян оподатковуються за тим же принципом. Необхідним є застосування європейського досвіду де використовують прогресивну шкалу ставок податків, що дозволяє ранжувати величину податкового тягара у відповідності до прибутків заможних громадян чи підприємців, що дозволяє пом'якшувати соціальну напругу та згладжувати певні суперечності у суспільстві.

Сьогодні вже прийняті закони, щодо реформування української податкової системи, із застосуванням прогресивної шкали оподаткування прибутків компаній і особистих доходів громадян. Прогресивна шкала ставок має базуватися не на тотальному збільшенні податків для всіх верств населення, а враховувати об'єктивні закономірності складу і структури доходів підприємств та робітників в Україні, за основу має використовуватися загальний принцип полегшення податкового навантаження на населення, її доходи яких менші від середнього рівня або перебувають на межі бідності.. Та прийняті реформи вже мають недоліки, щодо справедливості оподаткування громадян саме з високими доходами.

Статки та прибутки великих підприємців чи власників значних капіталів, що виокремлюються та знаходяться вище у матеріальному плані за середній клас, мають оподатковуватися за високими тарифами. Для створення справедливого соціального навантаження на капітали, необхідним є введення податку на «розкішне життя», до того ж це є соціально справедливою мірою.. Не зважаючи на те, що в Україні вже є спроби введення згаданого податку він має бути ще доопрацьованим відповідно до системи оподаткування та механізму формування розміру та особливостей стягнення податку. Такий податок сприятиме справедливому розподілу національного доходу.

Підприємці середнього класу мають оподатковуватися за достатньо великим списком критеріїв. Першочерговим має бути визначення корисності виробництва для суспільства або стратегія, за якими визначатиметься коефіцієнт оподаткування. Чим більш важливе значення матиме підприємство ти менший коефіцієнт, або навіть дотаційна форма сприяння їх розвитку тощо.

Великий бізнес та і високоприбутковий, який не має соціальної значущості, а, навпаки, приносить негативні наслідки суспільству має бути оподаткований за найвищим рівнем податкової ставки з прогресивною шкалою. Така міра не лише розподілить прибутки, а й принесе додаткові вигоди у вигляді екологічної складової.

Але за умов низького рівня розвитку середнього бізнесу та занепаду малого бізнесу, державою мають бути створені умови для поліпшення інвестиційного клімату та створення сприятливих умов для започаткування бізнесу громадянами країни. Таким чином буде створено умови для запобігання відпливу капіталу, та збагачення нації.

Після створення належного матеріального забезпечення державна соціальна політика має спрямувати свої зусилля у створення *інтеграційної системи послуг*. Україна за всі роки незалежності не мала такої системи послуг, тому невід'ємною частиною даного напрямку є *вивчення та впровадження світового досвіду*.

Країни Європейського Союзу в умовах глобалізації дуже добре пристосувалися до нових різноманітних вимог соціального характеру. Вони узяли напрям на впровадження активної соціальної політики, щодо підвищення якості життя населення, зокрема матеріального стану трудящих забезпечення покращення стану бідного населення, що дозволило зменшити рівень соціального та матеріального розшарування населення, досягнувши соціальної рівноваги.

Розбудова інтеграційної системи соціальних послуг в Україні, за умов інтеграції до Європейського союзу, має вдосконалюватися з впровадженням європейських соціальних стандартів та принципів. Сьогодні вона вважається однією з найкращих, навіть ООН орієнтується на досягнення такого ж соціального комфорту. Така система забезпечує досягнення високого рівня соціальних стандартів. Т а на її основі можливо побудувати національну модель високого рівня. В Україні необхідним є завершення формування політико-правових інститутів, що забезпечать стрімкий розвиток соціальної сфери.

Створення інтеграційної системи послуг відповідно до європейських стандартів потребує докорінного реформування системи *охорони здоров'я*. Її необхідність підтверджена результатами проведеного дослідження, за яким виявлено дуже низькі значення демографічних показників у країні. Особливо сильно на даний показник вплинув стан здоров'я населення в промислових та науково-технічних регіонах. Перш за все, це пов'язано з низькою якістю медичних послуг, низькою тривалістю життя населення, високим коефіцієнтом дитячої смертності і рівня передчасної смертності, особливо від туберкульозу, у порівнянні з країнами Європейського союзу. Всі ці показники формують одну з визначальних складових якості життя населення – демографічну, яка орієнтує соціально-економічний та екологічний розвиток суспільства на користь людини і водночас є важливим індикатором такого розвитку. І значення цього індикатора вказують на негативні тенденції.

Стурбованість викликають й існуючі диспропорції у доступі до медичних послуг не лише між бідним і заможним населенням, а й між міськими та сільськими мешканцями.

Всі ці проблеми пов'язують з відсутністю зв'язку між якістю медичних послуг й видатками на її фінансування, а також відсутністю мотивації медичних кадрів до якісної праці; низьким рівнем профілактики й частки первинної медико-санітарної допомоги у структурі медичних послуг; неефективним використанням бюджетних коштів на охорону здоров'я; дублюванням медичних послуг на різних рівнях надання медичної допомоги; низькою самостійністю медичних закладів при використанні фінансових ресурсів.

Це є передумовою створення ефективних державних механізмів фінансування медичної галузі, стимулювання фінансування з боку сторонніх суб'єктів господарювання. Це дозволить пропонувати більш якісні послуги та мінімізувати корупційну складову в даній галузі. Прийнята реформа медичної галузі в комплексі заходів, які вона містить, не враховано багато життєва важливих аспектів її функціонування, зокрема, щодо формування належної системи оплати праці працівників медичної галузі, розроблення організаційно-економічних механізмів реалізації на практиці страхової медицини, справжнього забезпечення конституційного права кожного громадянина на одержання безоплатної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я, обурення громадян викликає оптимізація медичних закладів і персоналу, що не завжди є доцільним в деяких регіонах та ін. Тому важливим є вивчення ситуації на місцях і передачі повноважень для прийняття таких рішень на регіональному рівні.

Створення сучасної системи охорони здоров'я в Україні у відповідності до європейських норм та стандартів необхідним є впровадження урядом обов'язкового медичного страхування. Використовуючи світовий досвід необхідним є залучення не лише держави та населення, а й мотивація підприємців у обов'язковому страхуванні найманих працівників, основою

якого має стати соціальне партнерство. Шляхом запровадження зобов'язань бізнес-структур щодо заключення угод з медичними закладами для надання послуг огляду, профілактики та лікування власних працівників. Тому необхідною є розробка й ухвалення національної концепції розвитку приватної системи охорони здоров'я в державі та створення мотиваційно сприятливих умов для функціонування даного сегмента ринку медичних послуг.

Враховуючи низький рівень доходів великої кількості населення України, важливим завданням розбудови медичної галузі має зберегтися та стати основою її державний сектор, що формуватиме основу безкоштовних послуг медичного забезпечення. Необхідно створювати умови для інституціоналізації приватної системи охорони здоров'я, а держава має нести на собі відповідальність законодавчого забезпечення.

Ще одним об'єктом залучення європейського досвіду має стати житлово-комунальне господарство. Створення сучасної системи послуг у даній сфері є вкрай важливим як складової якості життя населення. Докорінна реформа житлово-комунального господарства, має розпочатися з формування справедливих науково-обґрунтованих тарифів на комунальні послуги, та умов надання державних субсидій малозабезпеченим категоріям населення.

Тарифи які діють сьогодні вкрай необґрунтовані. Вони мають формуватися на основі чітко визначених норм та мають надаватися у чітко регламентованих стандартах. Але на даний час українські споживачі комунальних послуг не володіють жодною інформацією щодо всіх складових тарифів, порядку їх формування, та не здатні контролювати весь перелік формально одержаних послуг та оцінювати їхню якість. Водночас висунуті вимоги МВФ уряду України щодо зміни тарифної політики не враховують нинішніх економічних реалій нашої країни, а саме низьку платоспроможність українського населення, невідповідність структури та якості таких послуг міжнародним стандартам та брак єдиної, прозорої й науково обґрунтованої методики обчислення комунальних тарифів. Відповідно через відсутність

чіткого законодавчо визначеного механізму формування, та затвердження тарифів вони нерідко мають суб'єктивний характер.

Підсумовуючи можна констатувати, що житлово-комунальні послуг населенню займають одне з головних місць, бо вони визначають головні складові умов життя населення, впливають на їх психологічний стан та їхній соціальний оптимізм. Важливого значення набуває питома вага витрат у загальних витратах індивіда на житлово-комунальні послуги, яка не має перевищувати чітко регламентованих норм. У світовій практиці прийнято визначати таку норму у розмірі 15% сукупного доходу домогосподарств. Саме такий рівень не обмежує доступ населення до інших видів соціальних послуг. А не захищені верстви населення потребують соціальної допомоги на покриття витрат житлово-комунальних послуг. В Україні надання житлових субсидій має не тривкий характер через брак бюджетних коштів в державі тому має бути чітка схема надання такої допомоги саме тим домогосподарствам, які дійсно цього потребують.

Для підвищення якості життя населення особливо актуальним є створення чіткої нормативно-правової бази та ефективних економічно-організаційних механізмів реалізації політики соціального захисту населення.. Нормативно-правова база за період становлення України, як самостійної держави майже завершила процес свого для соціальної орієнтації української держави та захисту соціальних прав її громадян. Так, у першій статті Конституції України чітко зазначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [129], і в усіх основоположних державних документах наголошено, що Україна розбудовує ринкову економіку соціального типу.

3.2. Оцінка факторів впливу на підвищення якості життя населення регіонів України

На підставі визначених раніше головних проблем в регіонах України в осяжній перспективі можуть бути запропоновані фактори підвищення якості життя населення в них, що охоплюють наступні сфери та процеси життєдіяльності людини: демографічні процеси, сфера охорони здоров'я, процеси забезпечення соціальної безпеки, екологічна безпека, сфера освіти, культури, процеси зайнятості та охорони праці, забезпечення населення житлом, процеси модернізації у сфері житлово-комунального господарства, процеси включення дітей та молоді в соціально економічне, політичне і культурне життя суспільства, інформаційні процеси.

Вибір процесів підвищення якості життя населення для кожного регіону має бути персоніфікований та деталізований у вигляді факторів і взаємодій між ними [146].

Однак зайва деталізація не сприяє більш точному і адекватному аналізу процесів підвищення якості життя, а навпаки тільки ускладнює отримання рішення. Отже, ступінь деталізації опису процесів підвищення якості життя, повинен бути необхідним і достатнім для адекватного відображення дійсності і відповідати поставленим цілям дослідження, а також індивідуальній регіональній проблематики.

Проаналізував існуючі напрями державної політики підвищення якості життя населення регіонів України та закордонний досвід з цього питання автором визначені основні фактори, які впливають на якість життя населення регіонів України (рис. 3.2).

Як автором вказувалося у п.п. 1.1. є певна різниця між категоріями «рівень життя населення» та «якість життя населення». Але незважаючи на це найбільша кількість прямих зв'язків між факторами підвищення якості життя населення регіонів України зосереджено у «Підвищенні рівня доходів населення».

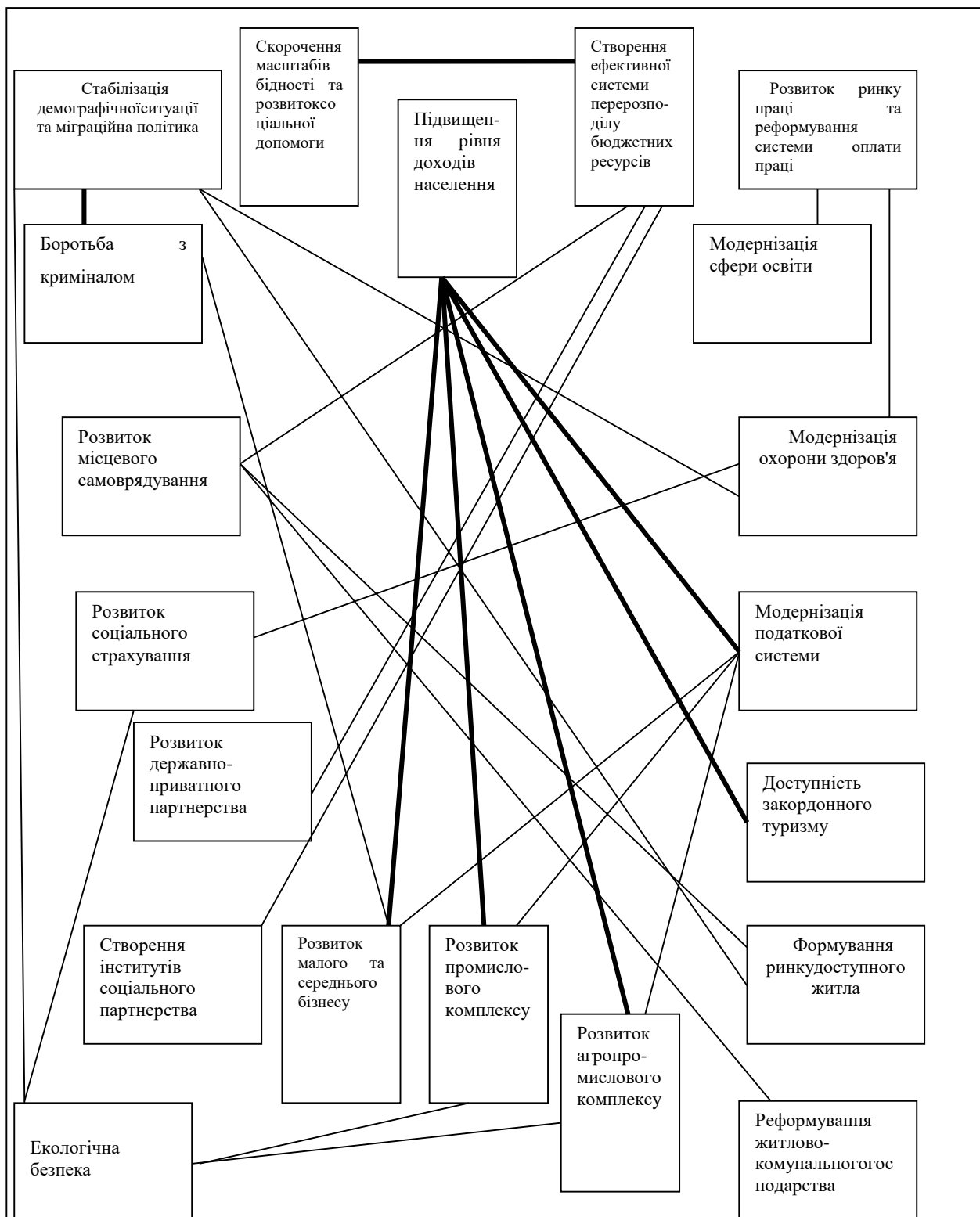

Рис.3.2. Взаємозв'язок факторів підвищення якості життя населення регіонів України (розроблено автором)

Прямий зв'язок

Опосередкований

Це обумовлено об'єктивними причинами, які закладені у соціальної та матеріальної нерівності всіх верств населення України та їх прагненні до досягнення певного рівня матеріального благополуччя та стабільності. При формуванні перспективного плану розвитку суспільства, спрямованого на підвищення якості життя, необхідно посилалися не тільки на думку фахівців, а й урахувати потреби користувачів. Адже при дослідженні такої специфічної галузі саме користувач є найвпливовішим експертом.

Як було вказано у п.п. 1.3. більшість науковців сходяться на тому, що Україна складається з чотирьох субрегіонів (Західний, Центральний, Східний і Південний). Тому, для опитування, нами були обрані області – представники субрегіонів України схожі за матеріальним, соціальним та культурним рівнем: Львівська, Вінницька, Харківська та Одеська.

Відомо, що експертні оцінки бувають індивідуальні та групові. Зрозуміло, що індивідуальні оцінки значною мірою залежать від суб'єктивної точки зору експерта. Для отримання якісного результату необхідно залучити для аналізу велику групу експертів. Нами було проведено опитування серед 987 осіб. Для репрезентативності вибірки необхідно, щоб опитуванні належали до різних (за освітою, досвідом роботи, професійними навичками і т.ін.) груп. Тому, при аналізі проведеного дослідження були ураховані:

- стать: чоловіча, жіноча;
- вік: 18 - 30 років, 31 - 45 років, 46 - 60 років, старше 60 років;
- соціально-професійний статус: робітник; службовець; фахівець; учень, студент; пенсіонер; тимчасово не працюючий; власний бізнес;
- освіта: неповна середня, повна середня, середня спеціальна; незакінчена вища, вища;
- дохід: від 1300 грн.; від 2500 грн.; від 3500 грн.; від 5000 грн (Додаток Б).

Для оцінювання якості життя опитаним були запропоновані 20 показників, кожен з яких мав бути оціненим за 10-бальною шкалою (табл. 3.1).

При проведенні експертного опитування був використаний класичний сценарій:

1. Прийняття рішення про проведення опитування та формування мети.
2. Розробка детального регламенту проведення опитування, який містить в собі передусім конкретну інформацію, яку бажано отримати від експертів та вигляд її подання – умовні градації, числа, ранжування.
3. Підбір експертів – усвідомлення необхідності залучити до опитування людей різної статі, віку, освіти, соціально-професійного статусу, матеріального становища.
4. Проведення збирання інформації.
5. Аналітичний та комп'ютерний аналіз отриманої інформації.
6. Остаточний аналіз та формування висновків за результатами експертного опитування.

Таблиця 3.1

Анкета оцінки впливу показників, що впливають на якість життя

№	Показник, що впливає на якість життя	Оцінка (від 1 до 10)
1.	Стабілізація демографічної ситуації та міграційна політика	
2.	Скорочення масштабів бідності та розвиток соціальної допомоги	
3.	Підвищення рівня доходів населення	
4.	Створення ефективної системи перерозподілу бюджетних ресурсів	
5.	Розвиток ринку праці та реформування системи оплати праці	
6.	Модернізація сфери освіти	
7.	Модернізація охорони здоров'я	
8.	Модернізація податкової системи	
9.	Доступність закордонного туризму	
10.	Формування ринку доступного житла	
11.	Реформування житлово-комунального господарства	
12.	Розвиток агропромислового комплексу	
13.	Розвиток промислового комплексу	
14.	Розвиток малого та середнього бізнесу	
15.	Екологічна безпека	
16.	Створення інститутів соціального партнерства	
17.	Розвиток державно-приватного партнерства	
18.	Розвиток соціального страхування	
19.	Розвиток місцевого самоврядування	
20.	Боротьба з криміналом	

Для обробки результатів опитування нами були використані як класичні методи середніх балів, так й сучасні – методи медіан та кластеризованих ранжувань [26, с.162].

Результати статистичної обробки результатів, які були отримані в результаті інтерв'ювання 987 осіб, за 20 обраними нами показниками, що впливають на якість життя, представлені в табл. 3.2.

При цьому слід пам'ятати, що проставлені опитуваними бали не носять числовий характер, а є числовою градацією об'єктів нечислової природи, якісної характеристики переваги – від «дуже погано» до «дуже добре».

Спочатку нами був проведений статистичний аналіз результатів опитування за допомогою метода медіан. Суть метода полягає в тому, щоб думки експертів за запропонованою числовою градацією були розташовані у порядку зростання (спадання). Ранг (в числовому еквіваленті), який буде розташований на центральній позиції списку, і є результуючим. Зрозуміло, що виписувати в рядок 987 оцінок за 20 показниками не є доцільним. В табл. 3.1 переваги експертів були вже розташовані у порядку зростання. Кількість опитаних осіб – 987, центральну позицію займає 494. Оцінка, що дана 494 особою (не в порядку опитування, а в порядку розташування результатів в табл. 3.3), обирається як медіана рангу.

Таблиця 3.2

Результати опитування населення за 20 показниками рівня якості життя

	Розподіл балів за результатами опитування (осіб)									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Стабілізація демографічної ситуації та міграційна політика	87	113	107	231	263	55	24	48	25	34
2 Скорочення масштабів бідності та розвиток соц. допомоги	0	0	0	0	4	9	17	56	105	796
3 Підвищення рівня доходів населення	0	0	0	3	19	77	72	165	153	498
4 Створення ефективної системи розподілу бюджету	34	81	75	71	213	209	117	99	60	28
5 Розвиток ринку праці та реформування системи оплати	11	34	15	16	27	106	433	201	99	45
6 Модернізація сфери освіти	58	63	104	185	89	263	81	115	16	13
7 Модернізація охорони здоров'я	0	2	7	1	3	57	163	96	139	519
8 Модернізація податкової системи	59	95	213	249	67	47	81	75	53	48
9 Доступність закордонного туризму	68	14	82	94	128	117	144	38	61	241
10 Формування ринку доступного житла	4	0	39	63	68	49	61	218	156	329
11 Реформування житлово-комунального господарства	38	43	38	94	76	55	58	223	308	54
12 Розвиток агропромислового комплексу	163	175	159	188	65	79	89	31	36	2
13 Розвиток промислового комплексу	25	29	55	51	23	86	87	256	217	158
14 Розвиток малого та середнього бізнесу	73	65	139	76	69	28	99	64	213	161
15 Екологічна безпека	69	55	74	95	189	92	65	86	141	121
16 Створення інститутів соціального партнерства	208	197	155	179	85	43	41	24	16	39
17 Розвиток державно-приватного партнерства	94	48	37	44	12	29	76	195	183	269
18 Розвиток соціального страхування	98	56	26	47	55	38	43	186	283	155
19 Розвиток місцевого самоврядування	46	43	84	93	33	78	114	173	136	187
20 Боротьба з криміналом	19	40	13	149	120	94	176	138	133	105

Наприклад, за першим питанням в анкеті 494 оцінка розташована в стовпці, що відповідає 4 балам. Тому медіана рангу за першим питанням анкети дорівнює 4. Аналогічно були знайдені медіани за всіма 20 пунктами анкети, та обчислені остаточні ранги медіан [147]. Графічна ілюстрація отриманих медіан наведена на рис. 3.3.

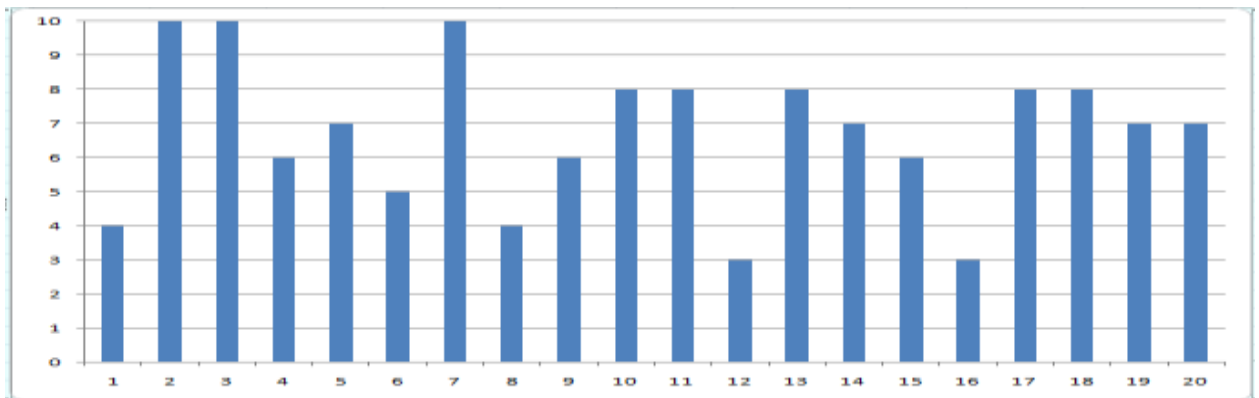

Рис. 3.3. Медіани рангів, обчислені за 20 питаннями анкети

Зауважимо, що у випадку збігу медіан, для ранжирування обирається середнє арифметичне значення місця у рейтингу обраних переваг.

Наприклад, питання 2, 3, 7 отримали найвищу оцінку у 10 балів, тому разом займають у рейтингу переваг 1, 2, та 3 місце. Середнє арифметичне значення отриманих рангів дорівнює 2, тому питання 2, 3 та 7 займають 2 місце у остаточному рангу медіан. Всі результати обчислень за методом медіан приведені у табл. 3.3.

В проведеному аналізі ми не відмовилися від класичного методу середніх арифметичних рангів (балів), тому що згідно з концепцією стійкості математичної моделі доцільно використовувати різні методи для оцінки однакових даних з метою виділення висновків, що отримуються за різними методами. З цією метою була підрахована сума рангів, отриманих кожним з показників якості життя, ця сума поділена на кількість опитаних та проведене остаточне ранжирування за отриманими балами (табл.3.4).

Таблиця 3.3

Ранжирування за методом медіан рангів

Ранжирування критеріїв якості життя методом медіан	отримані бали	Остаточний ранг
1 Стабілізація демографічної ситуації та міграційна політика	4	17,5
2 Скорочення масштабів бідності та розвиток соц. допомоги	10	2
3 Підвищення рівня доходів населення	10	2
4 Створення ефективної системи розподілу бюджету	6	14
5 Розвиток ринку праці та реформування системи оплати	7	10,5
6 Модернізація сфери освіти	5	16
7 Модернізація охорони здоров'я	10	2
8 Модернізація податкової системи	4	17,5
9 Доступність закордонного туризму	6	14
10 Формування ринку доступного житла	8	6
11 Реформування житлово-комунального господарства	8	6
12 Розвиток агропромислового комплексу	3	19,5
13 Розвиток промислового комплексу	8	6
14 Розвиток малого та середнього бізнесу	7	10,5
15 Екологічна безпека	6	14
16 Створення інститутів соціального партнерства	3	19,5
17 Розвиток державно-приватного партнерства	8	6
18 Розвиток соціального страхування	8	6
19 Розвиток місцевого самоврядування	7	10,5
20 Боротьба з криміналом	7	10,5

Крім вже названих класичних методів статистичної обробки інформації в теорії експертних оцінок, нами була зроблена спроба запропонувати *власний метод аналізу експертних оцінок* великої групи експертів.

З цією метою ми ввели коефіцієнт, названий нами як *коефіцієнт переваг*, за якими узгодження проводиться за найбільшими та найменшими перевагами експертів за кожним з пунктів дослідження. При цьому всі проміжні значення думок експертів не враховуються. На наш погляд, цей підхід доцільно використовувати на великій кількості респондентів для попереднього аналізу суттєвих переваг (або ігнорування) елементів дослідження.

Таблиця 3.4

Ранжирування за методом середніх балів

	сумарний ранг	середній ранг	остаточне ранжирування
1 Стабілізація демографічної ситуації та міграційна політика	4320	4,38	18
2 Скорочення масштабів бідності та розвиток соц. допомоги	9546	9,67	1
3 Підвищення рівня доходів населення	8750	8,87	2
4 Створення ефективної системи розподілу бюджету	5455	5,53	15
5 Розвиток ринку праці та реформування системи оплати	6939	7,03	7
6 Модернізація сфери освіти	5020	5,09	16
7 Модернізація охорони здоров'я	8736	8,85	3
8 Модернізація податкової системи	4625	4,69	17
9 Доступність закордонного туризму	6331	6,41	12
10 Формування ринку доступного житла	7872	7,98	4
11 Реформування житлово-комунального господарства	6826	6,92	9
12 Розвиток агропромислового комплексу	3756	3,81	19
13 Розвиток промислового комплексу	7273	7,37	5
14 Розвиток малого та середнього бізнесу	6169	6,25	13
15 Екологічна безпека	5900	5,98	14
16 Створення інститутів соціального партнерства	3479	3,52	20
17 Розвиток державно-приватного партнерства	7140	7,23	6
18 Розвиток соціального страхування	6865	6,96	8
19 Розвиток місцевого самоврядування	6665	6,75	10
20 Боротьба з криміналом	6481	6,57	11

Математична формула введеного нами коефіцієнта має вигляд:

$$k = \frac{S_{max} \cdot n_{max} - S_{min} \cdot n_{min}}{N}, \quad (3.1)$$

де S_{max} - максимальна кількість респондентів, яка віддала перевагу певному показнику

n_{max} - кількість балів, у вибраній градації оцінювання для зазначеного показника,

S_{min} - відповідно мінімальна кількість респондентів, яка віддала перевагу певному показнику,

n_{min} - кількість балів, у вибраній градації оцінювання для зазначеного показника,

N - кількість експертів.

Наприклад, вплив показника 1 «Стабілізація демографічної ситуації та демографічна політика» на якість власного життя, найбільша кількість

опитаних (263 особи) оцінила в 5 балів, а найменша (24 особи) – в 7 балів (табл. 3.2). За формулою (3.1) обчислюємо значення коефіцієнта переваг:

$$k = \frac{263 \cdot 5 - 24 \cdot 7}{987} = 1,16.$$

Аналогічно були обчислені коефіцієнти переваг всіх 20 показників якості життя, та проведено їх ранжирування. Результати представлені в таблиці 3.5.

Використання декількох методів дозволяє перевірити узгодженість експертних думок та класифікувати їх висновки [99].

Таблиця 3.5

Ранжирування факторів впливу на якість життя населення за коефіцієнтом переваг

1	Стабілізація демографічної ситуації та міграційна політика	1,16	15
2	Скорочення масштабі бідності та розвиток соціальної допомоги	8,05	1
3	Підвищення рівня доходів населення	5,03	3
4	Створення ефективної системи розподілу бюджету	0,80	17
5	Розвиток ринку праці та реформування системи оплати	3,06	5
6	Модернізація сфери освіти	1,47	13
7	Модернізація охорони здоров'я	5,25	2
8	Модернізація податкової системи	0,52	19
9	Доступність закордонного туризму	2,41	9
10	Формування ринку доступного житла	3,33	4
11	Реформування житлово-комунального господарства	2,77	6
12	Розвиток агропромислового комплексу	0,74	18
13	Розвиток промислового комплексу	1,93	10
14	Розвиток малого та середнього бізнесу	1,77	11
15	Екологічна безпека	0,85	16
16	Створення інститутів соціального партнерства	0,07	20
17	Розвиток державно-приватного партнерства	2,67	7
18	Розвиток соціального страхування	2,50	8
19	Розвиток місцевого самоврядування	1,73	12
20	Боротьба з криміналом	1,21	14

Порівняння отриманих результатів (табл. 3.6) дозволяє зробити висновки, що за всіма із застосованих методів було отримано досить узгоджені

результати: респонденти вважають, що найліпше впливають на якість їх життя скорочення масштабів бідності та розвиток соціальної допомоги, підвищення рівня доходів населення, формування ринку доступного житла, а такі показники, як створення інститутів соціального партнерства, розвиток агропромислового комплексу мають найменший вплив. Підкреслюємо, що у ролі «експертів» виступали не фахівці-економісти, а пересічні громадяни, економічний рівень та досвід яких суттєво відрізняються.

Наочно переконалися у узгодженості результатів, отриманих за трьома обраними методами можна на рис. 3.4.

Цікаво, що результат, отриманий за запропонованим нами коефіцієнтом переваг, цілком узгоджений з класичним методами статистичної обробки думок експертів.

Тому, на наш погляд, може бути рекомендований для обробки експертних оцінок великих груп експертів.

Слід відзначити, що група опитаних не є однорідною за статтю, віком, освітою, соціально-професійним статусом, матеріальним становищем. Кількість осіб в кожній з груп теж суттєво відрізняється. Тому для отримання об'єктивної картини переваг показників, що впливають на якість життя, нами сформовані 8 груп за соціально-професійним статусом з 987 опитаних...

Таблиця 3.6

Порівняння результатів, отриманих за методами медіан, середніх балів та коефіцієнта переваг

Номер показника	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Отримані бали за методом медіан	4	10	10	6	7	5	10	4	6	8	8	3	8	7	6	3	8	8	7	7
Ранг за методом медіан	17,5	2	2	14	10,5	16	2	17,5	14	6	6	19,5	6	10,5	14	19,5	6	6	10,5	10,5
Обчислені середні бали	4,38	9,67	8,87	5,53	7,03	5,09	8,85	4,69	6,41	7,98	6,92	3,81	7,37	6,25	5,98	3,52	7,23	6,96	6,75	6,57
Ранг за методом середніх балів	18	1	2	15	7	16	3	17	12	4	9	19	5	13	14	20	6	8	10	11
Коефіцієнт переваг	1,16	8,05	5,03	0,80	3,06	1,47	5,25	0,52	2,41	3,33	2,77	0,74	1,93	1,77	0,85	0,07	2,67	2,50	1,73	1,21
Ранг за коефіцієнтом переваг	15	1	3	17	5	13	2	19	9	4	6	18	10	11	16	20	7	8	12	14

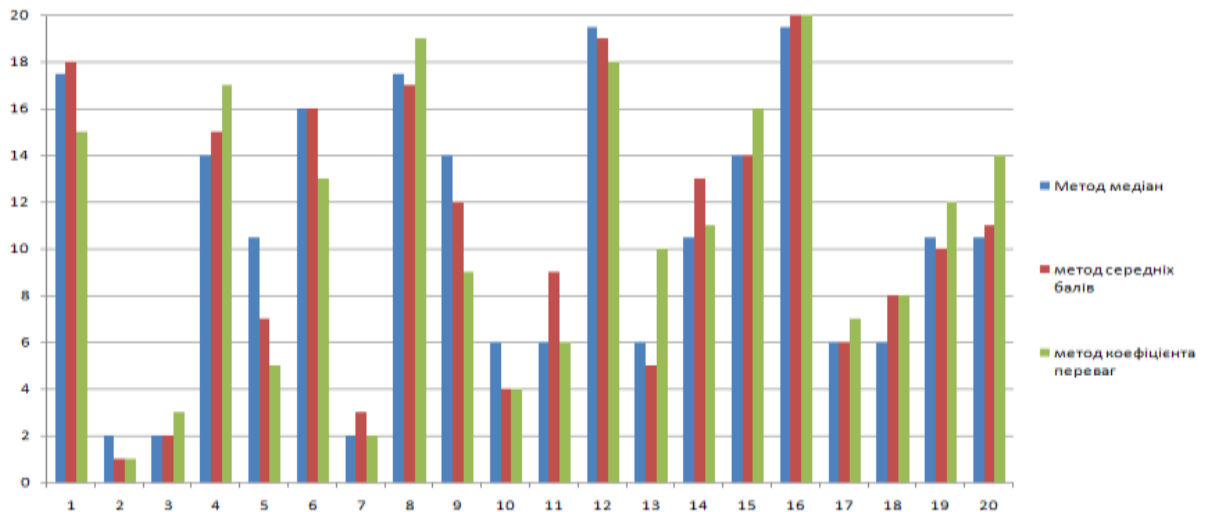

Рис. 3.4. Порівняння результатів, отриманих за методами медіан, середніх балів та коефіцієнта переваг

Вибір саме цього критерію на розподіл по групах в проведені дослідження ми вважаємо найдоцільнішим. Відомий факт, що при наявності двох та більшої кількості експертних груп існує можливість отримати результати, які суттєво відрізняються один від одного, але вважати, що мета опитування не досягнута – хибно. Потрібен науковий аналіз всіх точок зору експертних груп для достовірної оцінки та формування перспективного плану розвитку суспільства, спрямованого на поліпшення якості життя громадян.

Згідно теорії експертних оцінок формальна статистична узгодженість відповідей експертів може поєднуватися з розподілом на підгрупи за вибором пріоритетів. Тому прийняття статистичної гіпотези узгодженості в математично-статистичному сенсі не є доведенням узгодженості думок експертів в практичному сенсі експертних оцінок. Зрозуміло, що думки експертів в середині групи за кожним з питань можуть суттєво відрізнятися, але потрібно знайти спільне рішення за допомогою сучасних методів економетрики.

Зазвичай в задачах аналізу експертних даних отриману інформацію необхідно опрацювати та представити в зручній формі для з'ясування переважних варіантів з множини альтернатив. Для цього користуються парними

порівняннями (люсіанами). Тому при аналізі експертних оцінок застосовують одне з ключових понять дискретної математики - поняття відношення. Нехай дана множина елементів $X = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$. Множина всіх пар елементів вигляду (x_i, x_j) , де $x_i, x_j \in X$ є декартовим добутком $X \times X$. Будь-яка підмножина декартового добутку є бінарним відношенням R на X .

Згідно з ідеєю Дж. Кемені і Дж. Снела знаходження остаточного (середнього, спільного) рішення експертних груп може бути знайдено як розв'язок оптимізаційної задачі [56].

Але спочатку потрібно встановити міру близькості, яка дає змогу визначати відстань між будь-якою парою бінарних відношень.

За процедурою Кемені в середині кожної з груп необхідно побудувати допоміжне колективне упорядкування, найближче до всіх індивідуальних упорядкувань. Найкращий варіант приймають як колективний (груповий) вибір. Для цього сформуємо вектори переваг P_k (де k - номер експертної групи) для кожної групи експертів. Пронумеруємо виділені експертні групи за соціально-професійним статусом:

- G_1 - робітники;
- G_2 - службовці;
- G_3 - фахівці;
- G_4 - учні, студенти;
- G_5 - пенсіонери;
- G_6 - тимчасово не працюючі;
- G_7 – домогосподарки;
- G_8 – керуючі власним бізнесом.

При побудові векторів переваг вищий ранг в кожному з векторів мають саме ті варіанти відповідей, які є привабливішими з точки зору «експертів» кожної з груп окремо. Числа, які фігурують у побудованих векторах – номери

питань, за якими проводилося оцінювання. Ранжирування по підгрупах було проведено згідно отриманим балам по методу медіан, описаному раніше.

Отримані вектори переваг мають вигляд:

$$P_1 = \left\{ \begin{array}{l} 2, 3, 10 \\ 13 \\ 1, 4, 5 \\ 11, 18, 20 \\ 6, 7 \\ 8, 9, 12 \\ 14, 15, 16, 17, 19 \end{array} \right\}; P_2 = \left\{ \begin{array}{l} 2, 3, 4 \\ 5, 9, 10, 11, 18 \\ 6, 7 \\ 1, 8, 19, 20 \\ 12, 13, 14 \\ 15, 16, 17 \end{array} \right\}; P_3 = \left\{ \begin{array}{l} 2, 3 \\ 4, 5, 6, 7, 8 \\ 9, 10, 11, 12, 13, 14 \\ 1, 16, 17, 18, 19 \\ 15, 20 \end{array} \right\};$$

$$P_4 = \left\{ \begin{array}{l} 3, 9, 10 \\ 2, 5, 6, 7, 8 \\ 4, 14, 19, 20 \\ 1, 16, 17, 18 \\ 11, 15 \\ 12, 13 \end{array} \right\}; P_5 = \left\{ \begin{array}{l} 2, 3, 4, 7 \\ 1, 5, 6, 11, 12, 13, 18 \\ 8, 10, 20 \\ 15, 19 \\ 14, 16, 17 \\ 9 \end{array} \right\}; P_6 = \left\{ \begin{array}{l} 2, 3, 5 \\ 1, 7, 18 \\ 4, 6, 10 \\ 8, 12, 13, 14, 20 \\ 11, 16, 17, 19 \\ 9, 15 \end{array} \right\};$$

$$P_7 = \left\{ \begin{array}{l} 2, 3, 9, 10 \\ 1, 11, 18, 20 \\ 5, 6, 7, 8 \\ 4, 14, 15 \\ 16, 17, 19 \\ 12, 13 \end{array} \right\}; P_8 = \left\{ \begin{array}{l} 4, 5, 8, 14 \\ 6, 7, 12, 13, 17 \\ 1, 2, 3, 9, 10 \\ 19, 20 \\ 11, 15, 16, 18 \end{array} \right\}.$$

Для оцінювання колективних переваг в теорії та практиці експертних оцінок виділяють три основних умови до вибору методів аналізу:

- нейтральність – симетричність відносно перестановки альтернатив;
- узгодженість – думка групи експертів співпадає з загальною думкою будь-яких двох її підгруп;
- кондорсетовість – з того, що $n_{ij} > n_{ji}$, де n_{ij} – кількість експертів, що вважають варіант x_i більш привабливим, ніж x_j прямує, що $(x_j, x_i) \notin F(V)$, де V - ранжирування групи експертів, а $F(V)$ - загальна думка підгрупи.

Доведено, що медіана Кемені – єдине коректне ранжирування, яке є одночасно нейтральним, узгодженим й кондорсетовим, тому що відповідає

одночасно всім трьом названим умовам. Вибір саме медіани Кемені як остаточного методу аналізу експертної оцінки для нас очевидний. Існує декілька алгоритмів обчислення медіани Кемені. Скористаємося евристичним алгоритмом.

Найзручнішим є представлення ранжирувань за допомогою матриць відношень, елементи яких визначаються у відповідності з правилом:

$$p_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{якщо } x_i > x_j \\ -1, & \text{якщо } x_i < x_j \\ 0, & \text{якщо } x_i \sim x_j \end{cases} \quad (3.2)$$

Отже матриці відношень груп експертів $G_k (k = \overline{1,8})$ мають вигляд (Додаток В1).

Відстанню Кемені між бінарними відношеннями називається число

$$\begin{aligned} \sum_{l=1}^m D(P, P_l) &= \sum_{l=1}^m \sum_{i < j} |P_{ij}^{(l)} - P_{ij}| = \sum_{i < j} \sum_{l=1}^m |P_{ij}^{(l)} - P_{ij}| = \\ &= \sum_{i < j} \sum_{l=1}^m d_{ij}(P, P_l), \end{aligned} \quad (3.3)$$

де додавання відбувається за всіма i, j від 1 до m , тобто відстань Кемені між бінарними відношеннями дорівнює сумі модулів різниці елементів, які розташовані на тих самих місцях у відповідних матрицях. З цього визначення прямує, що сумарну відстань від P до $P_1, \dots, P_m$ можна обчислити за формулами:

$$d_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{якщо } p_{ij} = 1 \\ 1, & \text{якщо } p_{ij} = 0 \\ 2, & \text{якщо } p_{ij} = -1 \end{cases} \quad (3.4)$$

За результатами ранжирування сформуємо матрицю втрат. Елементи матриці втрат визначають за формулою:

$$r_{ij} = \sum_{l=1}^m d_{ij}(P, P_l), \quad (3.5)$$

де P - довільне ранжирування, в якому $p_{ij} = 1$.

Отже, матриця втрат, елементи якої обчислили за формулами (3.4), (3.5), набуває вигляду (табл.3.7).

Таблиця 3.7

Матриця втрат

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	8	15	15	11	12	9	11	7	9	11	6	5	7	6	0	2	4	7	4	4
2	1	8	9	4	4	3	4	3	4	5	0	2	2	2	0	0	2	0	0	0
3	1	7	8	4	3	2	3	2	3	4	0	2	2	2	0	0	2	0	0	0
4	5	12	12	8	9	6	7	5	5	7	2	0	2	2	1	0	0	4	1	2
5	5	12	13	7	8	4	5	3	6	7	4	1	3	1	0	0	0	4	0	2
6	7	13	14	10	12	8	10	5	6	9	7	2	4	2	0	0	1	9	0	4
7	5	12	13	8	11	6	8	5	6	8	6	1	3	2	0	0	1	7	0	4
8	9	13	14	10	12	11	11	8	7	11	8	4	5	2	0	0	0	10	1	7
9	7	12	13	10	11	10	10	9	8	11	8	8	9	7	3	4	6	7	4	6
10	5	11	12	9	9	7	8	5	5	8	5	5	5	3	0	0	2	5	0	1
11	10	16	16	14	12	9	10	8	10	12	8	4	10	7	2	4	5	9	5	8
12	11	14	14	16	15	14	15	12	8	11	10	8	9	8	4	4	5	11	6	9
13	9	14	14	14	13	12	13	9	9	11	8	7	8	9	5	4	5	9	6	7
14	10	14	14	13	15	14	14	14	9	13	9	7	7	8	4	2	2	10	6	9
15	16	16	16	15	16	16	16	16	13	16	14	12	12	12	8	9	10	15	12	15
16	14	16	16	16	16	16	16	16	12	16	12	12	12	14	7	8	9	13	12	14
17	12	14	14	16	16	15	15	16	10	14	11	12	11	14	6	7	8	12	10	12
18	9	16	16	12	12	7	9	6	9	11	7	5	7	6	1	3	4	8	5	6
19	12	16	16	11	16	16	16	15	12	16	11	10	10	10	4	4	6	11	8	10
20	12	16	16	13	14	12	12	9	10	15	8	7	9	6	1	2	4	10	5	8

За допомогою відстані Кемені знаходять остаточної думку всієї сукупності експертів. Для його усереднення вводять медіану Кемені – частинний випадок емпіричного середнього у просторі нечислової природи. Для неї справедливий закон великих чисел, тобто емпіричне середнє при зростанні числа складових наближається до теоретичного середнього.

Медіана Кемені обчислюється за формулою:

$$\text{Arg min} \sum_{l=1}^m D(P, P_l), \quad (3.6)$$

де *Arg min*- те (або ті) значення P , при яких досягає мінімуму сума відстаней Кемені від відповідей експертів до поточної змінної P , по якій проводиться мінімізація.

У відповідності з визначенням медіани Кемені необхідно ввести допоміжну функцію:

$$C(P_l) = \sum_{l=1}^m D(P, P_l), \quad (3.7)$$

Треба обчислити її значення для всіх P_l та обрати найменше.

Обчислимо суми елементів рядків матриці втрат й замінимо багатокрокову ітерацію остаточним порівнянням результату, за яким проведемо ранжирування (табл.3.8).

Таблиця 3.8

Ранжирування з використанням медіани Кемені

	$C(P_l)$	ранг
1	153	9
2	53	2
3	45	1
4	90	4
5	85	3
6	123	7
7	106	6
8	143	8
9	163	11
10	105	5
11	179	12
12	204	16
13	186	13
14	194	15
15	275	20
16	267	19
17	245	18
18	159	10
19	230	17
20	189	14

Ми отримали узгоджену думку «експертів» - представників різних соціально-професійних груп. За їх думкою, 5 найвпливовіших показників, що визначають їх якість життя є:

1. Підвищення рівня доходів населення.
2. Скорочення масштабів бідності та розвиток соціальної допомоги.
3. Розвиток ринку праці та реформування системи оплати праці.
4. Створення ефективної системи перерозподілу бюджетних ресурсів.
5. Формування ринку доступного житла.

Найменш впливовими виявилися наступні показники:

16. Розвиток агропромислового комплексу.

17. Розвиток місцевого самоврядування.
18. Розвиток державно-приватного партнерства.
19. Створення інститутів соціального партнерства.
20. Екологічна безпека.

Остаточний результат був передбачений. Відзначимо, що він не цілком співпадає з думкою фахівців-економістів, особливо за тими показниками, які опинилися в кінці рейтингу. Це свідчить про недостатню економічну культуру основної маси населення регіонів України. Адже треба усвідомлювати, що кожний пересічний громадянин є не тільки користувач «якісного» та «заможного» життя, а й творець цих благ. Тому при плануванні соціально-економічних мір щодо підвищення якості життя українців, на перший план повинен бути поставлений «економічний лікбез». Лише з усвідомленням, що не можна лише користуватися благами, а потрібно їх ще створювати, щоденно, кожний особисто, і держава в цілому – якість життя буде суттєво поліпшена.

3.3. Соціальне партнерство, як інструмент підвищення якості життя населення регіонів України

Підвищення якості життя населення, особливо в умовах вкрай низьких його показників в Україні, потребує цілої низки державних й регіональних програм, направлених на реформи медичного обслуговування, системи пенсійного страхування, системи освіти та системи соціальної підтримки і т.ін. Для кожної з реформ повинні бути виокремлені основні проблеми, причини їх виникнення, мета та завдання щодо їх подолання та етапи реформ як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

В Концепції регіональної державної політики зазначено, що «метою державної регіональної політики є створення умов для поліпшення якості життя людини незалежно від місця її проживання, через забезпечення територіально

цілісного та збалансованого розвитку України, інтеграції регіонів в єдиному політичному, правовому, інформаційному та культурному просторі, максимально повного використання їх потенціалу з урахуванням природних, економічних, історичних, культурних, соціальних та інших особливостей, підвищення конкурентоздатності регіонів та територіальних громад» [169, с. 11]. Одними з головних стратегічних пріоритетів державної регіональної політики України є [111]:

- підвищення якості життя людини як реального критерію дієвої регіональної політики, у руслі інтегрування у європейське співтовариство;
- суспільно-політична та соціально-економічна консолідація регіонів з метою забезпечення єдності політичного простору і досягнення на цій основі цілісності гуманітарного та економічного простору; залучення інвестицій;
- реформування міжбюджетних відносин відповідно до потреб кожного регіону і держави загалом.

За таких умов розвитку України основою регіональної політики України має стати системна соціальна політика держави й регіонів, партнерська стратегія, соціальне партнерство, перехід до політики відповідальної регіоналізації, соціальної відповідальності, що враховують не лише різнобічний розвиток особистості, а й екологічний та інституційний розвиток.

Держава повинна створити належні умови для ефективної роботи регіональних, міжрегіональних та загальнодержавних інтересів, а також впровадження єдиних правових норм та законів в економічній сфері. Це вимагає створення нової державної регіональної політики та відповідних змін у нормативно-правовому полі, а також розмежування повноважень державного і місцевих бюджетів та бізнес-структур.

Послідовність робіт з підготовки програми підвищення якості життя населення регіонів України має включати наступні етапи (рис. 3.5).

Рис.3.5.Етапи робіт з підготовки програми підвищення якості життя населення регіонів України (Сформовано на основі [192, с. 4]).

На 1 етапі розробки концепції програми підвищення якості життя населення регіону, окрім аналізу економічного стану регіону, мають бути чітко сформовані дії місцевих органів влади, а саме поставлені основні цілі політики місцевих органів влади та сформовані завдання для досягнення цілей (рис. 3.6).

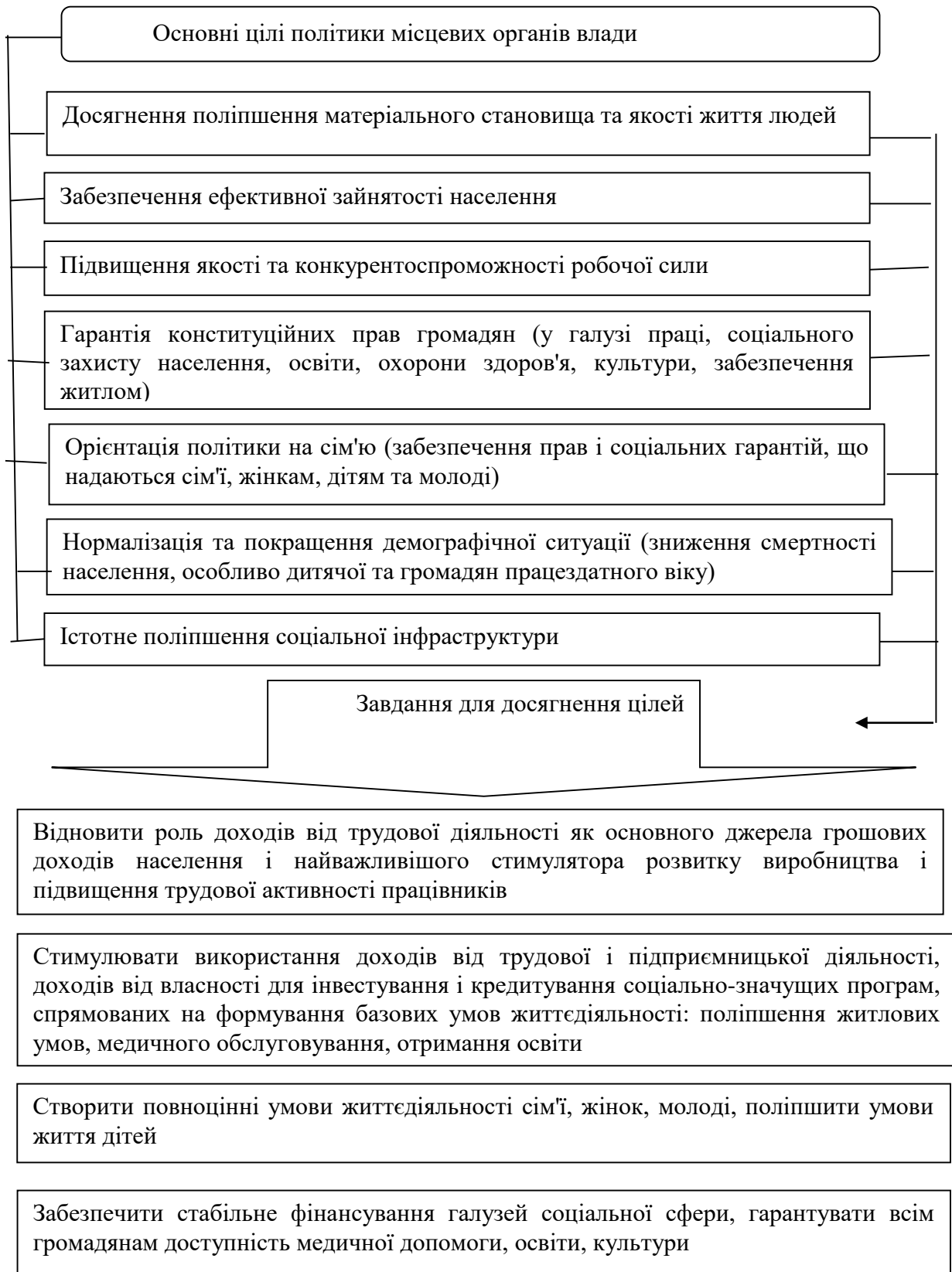

Рис.3.6. Цілі та завдання політики місцевих органів влади(розроблено автором)

Такі дії дозволять зорієнтувати регіональний розвиток на ефективне використання власних ресурсів. На їх основі можлива подальша розробка концепції програми підвищення якості життя населення.

Принципами якої мають бути:

- побудова політики на економічний розвиток, а не на виживання,
- створення умов інвестиційної привабливості,
- в повній мірі використовувати можливості процесу децентралізації,
- сприяння розвитку середнього та малого бізнесу,
- мінімізація бюрократичних бар'єрів на рівні місцевого самоврядування.

Наступні етапи проводитимуться у процесі втілення у життя програми розвитку регіону. Останній етап є вкрай важливим, бо його проведення сприяє виключенню неефективних програм, що досить часто використовуються задля збагачення саме бізнес-структур.

Сьогодні важливого значення набуває вплив інституціональних чинників на якість життя населення. Значення інститутів для розвитку економіки стало загально визнаним фактом сучасної економічної науки. В умовах радикальних інституціональних перетворень держава, поряд із традиційним спектром завдань, змушена вирішувати проблеми формування ринкового інституційного середовища, брати участь у структурній перебудові економіки, здійснювати трансформацію самої держави як соціально-економічного інституту.

Вплив інституціонального аспекту на економічний розвиток та якість життя населення має широке визнання в світі, за даною темою існує велика кількість праць як закордонних так і вітчизняних вчених: А.М. Олейник, , Р. Капелюшников, Р.М. Кундакчан, О.В. Носова. Особливу увагу до вивчення проблем нової інституційної економіки приділяв американський економіст Дуглас Норт [95]. Т. Веблен сформулював поняття інституту, як сукупність правил, стандартів поведінки, стереотипів мислення в суспільстві різних соціальних груп [12]. Першочергову необхідність інституціональної модернізації

а не швидкості реформ виділяє В. Попов. Проте багато важливих питань з проблеми структурної перебудови економіки для забезпечення належної якості життя населення залишаються дискусійними у зв'язку з широтою і багатогранністю цієї категорії, а також вибір інститутів, що більш ефективно підвищують якість життя населення, для України є актуальним.

Під інституціональним регулюванням у широкому сенсі розуміється вплив тієї чи іншої владної структури (інституційного органу) на соціально-економічні умови життя людей, шляхом розробки і проведення політики, що визначає «загальні правила гри» [58, с.227].

У складі інститутів Д. Норт виділяє три головних елементи [95]:

1) формальні правила (конституції, закони, адміністративні акти, офіційно закріплені норми права);

2) неформальні обмеження (традиції, звичаї, договори, угоди, добровільно взяті на себе норми поведінки, неписані кодекси честі, гідності, професійна самосвідомість та ін.);

3) механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція і т.д.).

Отже формальні інститути - це інститути в яких об'єм функцій, засобів і методів регулюються приписами законів чи інших правових актів, формально затверджених розпоряджень, постанов, правил, регламентів, та ін. Формальними соціальними інститутами є держава, армія, суд, сім'я і т.д. Свої управлінські і контрольні функції ці інститути здійснюють на основі чітко встановлених формальних негативних та позитивних санкцій.

Неформальні інститути – це інститути, що створені в результаті культурної та соціальної інформації. Неформальні інститути властиві сучасній економічній системі. Їх існування обумовлене необхідністю координації дій суспільства, що не регулюються формальними законами. Являючись засобами координації форм людської взаємодії, що послідовно повторюються, неформальні інститути носять

характер соціально-санкціонованих норм поведінки продовження, розвитку, модифікації формальних правил [132, с 325.].

Таким чином, інституціональна структура економічного розвитку – це сукупність взаємопов'язаних інститутів (формальних і неформальних відносин), що створюють механізм соціального розвитку [134, с.222].

У даному руслі необхідним є визначення інститутів, що формують якість життя населення у відповідності до раніше визначеного терміну. Р. М. Кундакчан [68, с. 17-18] виокремлює два підходи: критеріальний, в якому формується певна система критеріїв, і комбінований, відповідно до якого на перехресті критеріїв виникають багатосторонні характеристики конкретних інститутів. Автор пропонує застосовувати синтез факторного і критеріального підходів (табл. 3.9) до якості життя і на їх основі формує теоретичну модель компліментарності інститутів. Такі інститути тісно взаємопов'язані і в комплексі впливають на якість життя, а зміна одного призводить до модифікації інших. Для досягнення бажаних результатів необхідно дотримуватися принципу «компліментарності». Така модель може бути виражена у синтезі наявних, необхідних і погоджувальних інститутів, що націлені на створення досконалої моделі підвищення якості життя на основі компліментарності інститутів.

Створення інститутів соціального партнерства в прогресивних соціальних системах демонструє успішний, раціональний та орієнтований на людину стійкий розвиток із використанням духовно-моральних і соціокультурних важелів. В Україні також необхідне ініціювання становлення системної соціальної відповідальності на рівні держави, суспільства, бізнесу, інститутів громадянського суспільства, особистості й інших її суб'єктів.

Таблиця 3.9

Класифікація інститутів, що формують якість життя населення*

Критерії виділення	Види інститутів
За сферами, що впливають на якість життя	Соціальні, економічні, екологічні, політичні, інститути безпеки, зайнятості та умов праці
За галузями соціальної сфери	Інститути у сфері охорони здоров'я, освіти, житла, науки і культури, фізкультури і спорту, соціального забезпечення
За ступенем формалізації	Формальні, неформальні, культурні традиції, цінності
За комплексністю норм, правил, обмежень	Однокомпонентні і складно-компонентні
За охопленням системи	Базові та допоміжні інститути
За видами діяльності	Промислові, сільськогосподарські, транспортні, фінансові, торговельні та інші
За рівнем впливу	Мега-, макро-, мезо-, мікро-, міні-, нано-інститути
За формою власності	Державні, приватні, змішані, муніципальні
За масштабом	Унікальні інститути, локального охоплення, загального охоплення
За ступенем соціальної справедливості	Справедливі і несправедливі
За ступенем ефективності	Ефективні, малоефективні, неефективні
За характером дії	Діючі та недіючі
За ступенем раціональності процедури впливу на економічні суб'єкти	Раціональні і нераціональні
За ступенем зрілості	Розвиваються, розвинені і руйнуються інститути
За ступенем оптимальності	Оптимальні і неоптимальні (субоптимальні) інститути

Джерело: [68, с. 17-18]

В Україні у 2012 році були зроблені перші кроки до розбудови партнерства, а саме розпочата «Програма розвитку державно-приватного партнерства (РЗДП)», фінансованої Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) [122].

Разом з тим, результати аналізу практики взаємодії органів влади України та бізнес-структур свідчать про фрагментарності науково-методичного та організаційно-економічного забезпечення їх партнерства на мезорівні в умовах активізації технологічної модернізації виробництва та суттєвого реформування соціально-економічних систем.

Зазвичай *соціальне партнерство* визначають як дієву форму регулювання соціально–трудових відносин, яка постала внаслідок еволюції суспільства і в результаті якої непримиримі класові протистояння трансформуються у протиріччя та конфлікти значно нижчого рівня, що вирішуються організаціями –профспілками і об’єднаннями роботодавців за умов контролю держави [67, с.135]. А інститути соціального партнерства – організації, що координують і регулюють різноспрямовані інтереси соціальних груп у суспільстві, опосередковують відносини розподілу в рамках відтворювального циклу.

Національний інститут стратегічних досліджень при президентові України зазначає, що: «Соціальне партнерство (у вузькому сенсі) – це особливий тип соціально-трудових відносин, властивий ринковій економіці, що на основі рівноправної співпраці найнятих робітників і працедавців здатний забезпечувати оптимальний баланс і реалізацію їх основних інтересів, так і (в широкому сенсі) специфічний тип суспільних відносин між різними соціальними групами, а також відповідний механізм стосунків між державними органами, представниками трудящих і працедавцями [144]. При цьому йдеться не про тотожність або злиття інтересів, а про досягнення їх оптимального балансу, про створення умов, за яких власник забезпечуватиме собі стабільне отримання прибутку, а найнятий робітник – гідні умови свого існування, відповідні певній якості життя. Отже, налагодження соціального партнерства як цивілізованої форми суспільних відносин в соціально-трудовій сфері особливо важливо для забезпечення прискореного розвитку України» [154].

Нового тлумачення поняття «соціальне партнерство» набуло в останні роки у зарубіжній та вітчизняній науковій думці як система відносин щодо розподілу та використання ресурсів у соціальній сфері, які існують між трьома секторами (партнерами): державним, комерційним, громадським. В основі такого партнерства лежать дотримання інтересів кожної зі сторін, пошук цивілізованих способів взаємодії у розв’язанні соціально-значимих проблем, що дає можливість створювати

у країні ефективну інфраструктуру соціальних послуг. Такий тип партнерства назвали міжсекторним соціальним партнерством [43, с. 123.].

Відповідно підвищенні якості життя населення України до європейського рівня не можливе без напрямку створення міцного корпоративного сектору, що буде здатний виконати свою соціальну функцію в рамках інституту *соціальної відповідальності бізнесу*, адже, як демонструє світовий досвід, економічними підвалинами соціального ринкового господарства в розвинутих країнах є насамперед соціальне партнерство держави і приватних компаній.

Окрім соціального партнерства держави і бізнес-структур на сучасному етапі воно набуває нових рис, за ним починає закріплюватися нова економічна роль. Йдеться про конструктивну взаємовигідну співпрацю між трьома секторами суспільства - державними структурами, комерційними підприємствами та некомерційними організаціями з метою вирішення проблем соціальної сфери в інтересах усього населення або його окремих груп, що проживають на даній території. Таке партнерство також визначають, як міжгалузеве. У роботах зарубіжних авторів про *міжгалузеве соціальне партнерство* говориться як про нову структуру суспільства, яка починає організовуватися і відповідати на загальні проблеми і питання. Великий внесок у розгляді питань в області міжгалузевого партнерства зробив Пітер Дракер, який розділив суспільство на три сектори: державний, приватний або бізнес-сектор і некомерційний або соціальний сектор [206].

На думку автора, слід направити місцеві органи влади на підвищення продуктивності праці, стимулювання на цій основі особистої *соціальної відповідальності громадян* за своє матеріальне благополуччя. Підвищити значущість соціальної відповідальності, яка через слабку розвиненість у системі соціальних відносин не відповідає національним інтересам країни.

Низький рівень розвитку соціальної відповідальності в Україні обумовлює високий рівень корупції (73,6%), низький рівень конкурентоспроможності (52,5%), низький рівень розвитку людського потенціалу (61,4%), та позбавляє багатьох інших

можливостей розвитку країни [35, с.54]. Особливий вплив, за визначенням експертів, соціальна відповідальність чинить на рівень якості життя громадян, рівень економічної свободи (Henitage Foundation), рівень інвестиційної привабливості, індекс багатомірної бідності, індекс гендерної нерівності, рівень культури, якість трудового життя.

Така політика відповідальної регіоналізації має передбачати не лише розширення функцій і делегування з центру повноважень у сфері регулювання розвитку регіонів, а й соціальну відповідальність місцевих органів влади та бізнес-структур перед населенням, один перед одним та спільну відповідальність за процвітання країни [110, с.109-110].

Нажаль на даний момент в Україні державні структури дотримуються лише деяких елементів соціальної відповідальності по відношенню до населення, отже сподіватися на соціальну свідомість від останнього не доводиться. Тому одним з головних напрямів підвищення якості життя населення регіонів, що дозволить втілити стратегію соціального партнерства в Україні, є створення умов *різнобічного прогресивного розвитку населення*.

На думку автора, в умовах нестабільності для підвищення якості життя населення на регіональному рівні доцільним було б застосування такого поняття як *«регіональне соціальне партнерство»*, під яким слід розуміти систему взаємозв'язків між суспільством, державними регіональними органами влади, підприємствами, бізнесом та громадськими організаціями регіону.

Регіональне соціальне партнерство в Україні розвивається досить нерівномірно. Фінансові труднощі що виникають в регіоні в результаті взаємодії між підприємствами і населенням щодо розподілу бюджетних коштів, які в першу чергу направлені на соціальні потреби, при значному податковому тиску на підприємців. Це не дає змоги підприємствам розвиватися з бажаними темпами, що призводить до спаду виробництва та збитків підприємств..

Зазначені проблеми спонукають до створення сприятливих умов для соціального партнерства, за яких виробники погодяться віддати частку свого прибутку на гострі соціальні потреби громади. Але для цього необхідною передумовою є мотивування підприємців певними вигодами: пільги, дотації, сприяння розвитку бізнесу і т. ін. Таким чином, на рівні регіону модель взаємозв'язків між соціальними партнерами може бути різноспрямованою: населення може мати позитив, підприємства — негатив, але через систему управління ці різноспрямовані зв'язки можуть компенсуватися і в цілому не втрачати динаміку розвитку [44, с. 78].

Регіональне соціальне партнерство є дієвим інструментом підвищення якості життя населення регіонів України, оскільки реалізація його основних завдань здатна створити сприятливий економічний клімат, зокрема шляхом послаблення податкового тиску і боротьби з корупцією, підвищення рівня доходів населення, що приведе до оздоровлення національної економіки, її детінізації і поступового виходу з кризи.

На думку автора, слід враховувати, що економічні інтереси в регіоні мають певну суперечливість, тому, слід враховувати насамперед об'єктивність розбіжності між різними інтересами: особистими і суспільними, галузевими (відомчими) та регіональними, регіональними і груповими, поєднання яких не може бути забезпечене автоматично, а лише шляхом створення системи заходів, здійснення організаційної роботи щодо розв'язання наявних суперечностей. Поєднання інтересів – це не вихідна передумова, а кінцевий результат, досягнення якого можливе внаслідок і лише після узгодження суперечностей системи економічних інтересів [41, с.7].

У п.п. 3.2 нами було отримано узгоджену думку «експертів» - представників різних соціально-професійних груп, які обрали 5 найвпливовіших показників, що визначають їх якість життя. Розглядаючи регіональне соціальне партнерство як інструмент підвищення якості життя населення регіонів України виникає об'єктивна необхідність показати його вплив на отримані показники (рис. 3.7).

Практичне застосування регіонального соціального партнерства, як зазначалося раніше можливо на основі поєднання інтересів суспільства, державних

регіональних органів влади, підприємств, бізнесу та громадських організацій регіону [145, с.89].

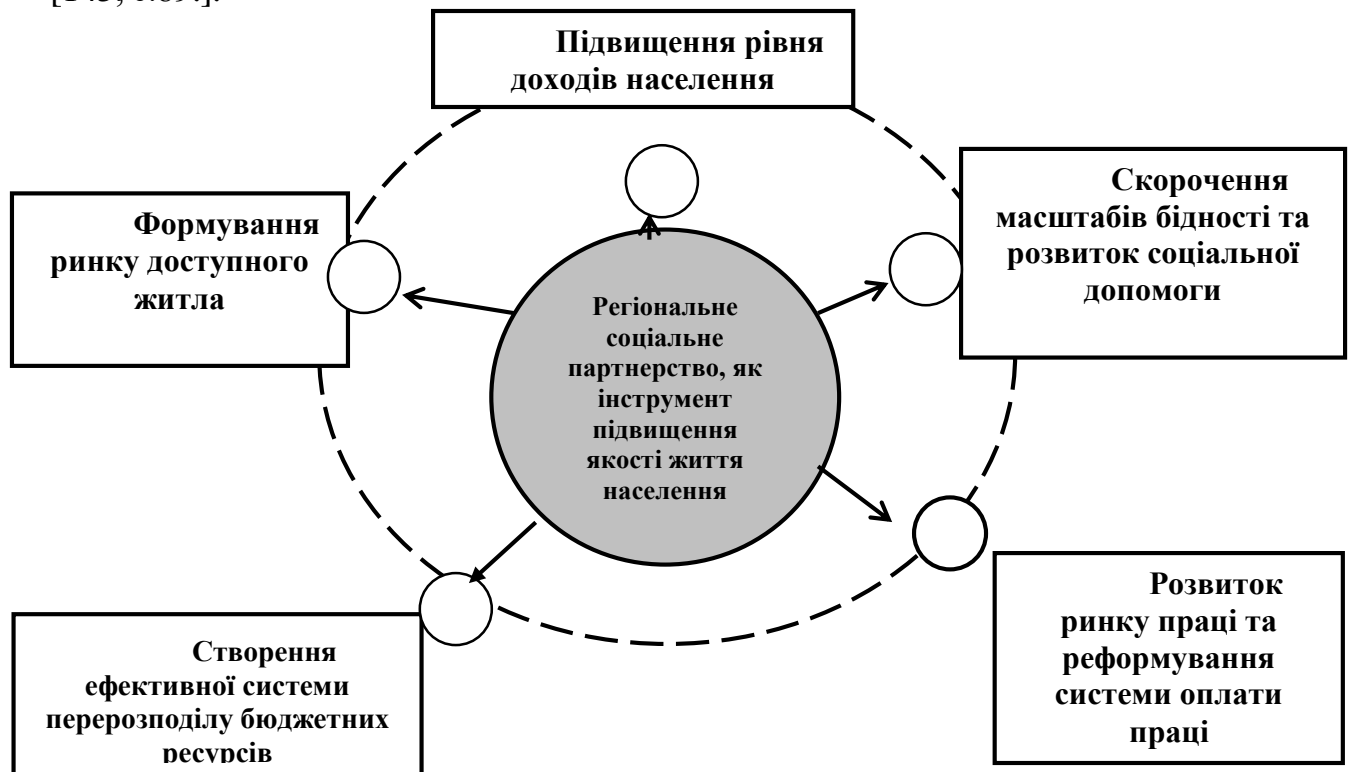

Рис. 3.7. Регіональне соціальне партнерство як інструмент підвищення якості життя населення регіону (розроблено автором)

Тому, автор вважає, що повинно бути побудовано модель такої взаємодії, яка б сприяла підвищенню якості життя населення регіонів України, з урахуванням найвпливовіших показників, що визначають їх якість життя (рис.3.8). У реальності така модель має бути застосована регіональними органами влади для реалізації основних завдань та пріоритетів підвищення якості життя населення.

Одним з найважливіших аспектів підвищення якості життя населення на регіональному рівні є фінансування відповідних програм. У складних умовах сьогодення вкрай важливим є визначення альтернативних джерел фінансування, які повинні бути засновані на балансу інтересів суспільства, регіональних органів влади, промислових підприємств, бізнес-структур та громадських організацій

Фінансування напрямку підвищення якості життя населення має стати одним з головних напрямів національної безпеки України. Автором зроблено спробу визначити альтернативні джерела фінансування програм підвищення якості життя населення регіонів України (рис. 3.9).

. Розглядаючи показники якості життя населення, в першу чергу звертається увага на матеріальне становище населення, забезпеченість соціальними послугами, можливістю різнобічного розвитку, та все це стає другорядним, коли погіршується стан здоров'я людини. Однією з головних причин цього і є стан природного середовища.

Соціальна безпека як комплексна складова національної безпеки має розгалужену структуру, що містить такі елементи як: належне забезпечення особистих прав і свобод громадян; умов інтелектуального розвитку, саморозвитку; забезпечення умов для реалізації інтелектуального і трудового потенціалу населення та його відтворення; умов проживання, харчування; охорони здоров'я [142].

Чине головною екологічною проблемою розвинених країн є висока урбанізованість міст, що впливає на якість здоров'я населення. Регіонам України з великими мегаполісами також притаманна така проблема. Важливим ескороченнявикидівзабруднюючихречовинуатмосфернеповітряіводнітаземельні ресурси,атакожствореннязаводівзутилізаціїтапереробкивідходів.

В основі розвитку регіонів повинна лежати політика екологічну модернізацію підприємств шляхом впровадження інновацій і створення інституційних угруповань – територіальних об'єднань міських населених пунктів. Результатом проведення такої політики має стати утворення конкурентоспроможних регіонів з високотехнологічними підприємствами та істотне зниження спектра екологічних загроз для мешканців регіону.

Рис. 3.8. Модель регіонального соціального партнерства щодо підвищення якості життя населення (розроблено автором)

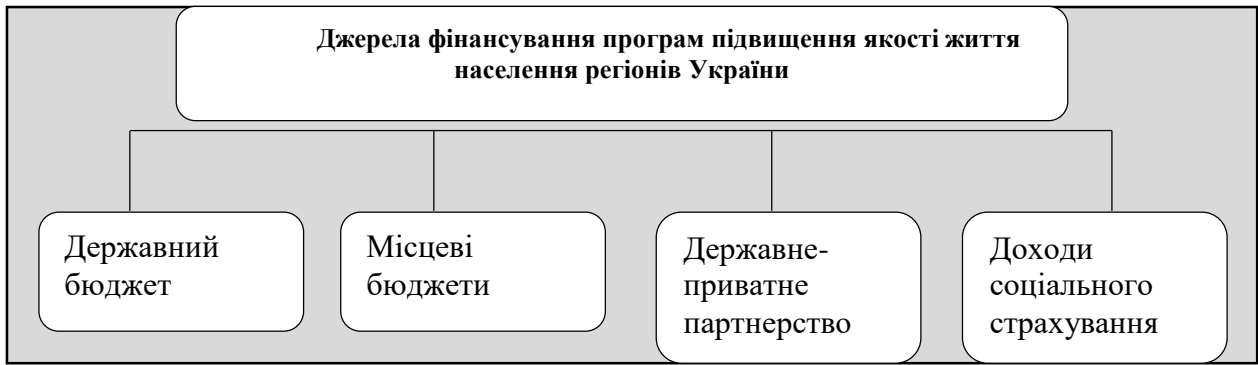

Рис. 3.9. Джерела фінансування програм підвищення якості життя населення регіонів України (розроблено автором)

Для виконання головних завдань розвитку регіонів необхідно створити ефективну систему мотивації зусиль органів місцевого самоврядування, спрямованих на інституційну модернізацію. Система фінансових стимулів і продуктивність відносин «центр — регіони» в бюджетній сфері відіграє в цьому процесі чи не основну роль. Реформування міжбюджетних відносин в Україні в підсумку має перетворити органи місцевої влади з пасивних реципієнтів бюджетних коштів на активних постачальників послуг за мінімальну ціну поряд з підвищенням рівня підзвітності та відповідальності. Для реалізації таких цілей необхідно розробити низку змін до бюджетного законодавства в частині перерозподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетів паралельно з переглядом власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Для цього необхідно створити рівні можливості формування освітнього, творчого, трудового і людського потенціалу та умови для його реалізації. А це означає подолання всіх виявів нерівності – регіональної, етнічної, соціальної, гендерної.

Головна вимога, яка пред'являється до інститутів механізму управління регіоном в умовах його економічної самостійності, полягає в тому, що всі складові елементи механізму в сукупності повинні сприяти формуванню ринкової системи, що забезпечує зростання ефективності виробництва, збалансованості попиту та пропозиції, підвищення якості товарів і послуг [25], і звісно якості життя населення.

Глибоке оновлення національної економічної, соціальної, екологічної сфери свого комплексу визначатимуть поліпшення рівня якості життя населення, наближення їх до загально-цивілізаційних європейських норм.

Висновки до розділу 3

1. У роботі визначені пріоритетні напрями державної політики підвищення якості життя населення регіонів України. Автором зазначається, що головною рушійною силою підвищення якості життя населення є система державного управління. Ефективне вирішення існуючих проблем соціально-економічного розвитку держави та її регіонів можливе за умов законодавчого закріплення і реалізації системи цілеспрямованих заходів. Разом з тим, істотне зниження якості життя значної частини населення та падіння рівня його доходів у першу чергу пов'язане зі зниженням ефективності господарства і падінням виробництва, високою інфляцією на старті економічних реформ. Ускладнення ринку праці потребує адекватного розвитку його інфраструктури і перш за все створення єдиного інформаційного простору, що в змозі здійснити лише держава. Звідси випливає необхідність поєднання ринкової саморегуляції з активним державним регулюванням ринку праці.

2. Проведено оцінку факторів впливу на підвищення якості життя населення регіонів України. Розроблено модель підвищення якості життя населення регіонів України. Проаналізувавши існуючі напрями державної політики підвищення якості життя населення регіонів України та закордонний досвід з цього питання автором визначені основні фактори, які впливають на якість життя населення регіонів України та встановлено їх прямі та опосередковані взаємозв'язки. Автор в проведеному аналізі не відмовився від класичного методу середніх арифметичних рангів (балів), тому що згідно з концепцією стійкості математичної моделі доцільно використовувати різні методи для оцінки однакових даних з метою виділення

висновків, що отримуються за різними методами. З цією метою була підрахована сума рангів, отриманих кожним з показників якості життя, ця сума поділена на кількість опитаних та проведене остаточне ранжирування за отриманими балами. Було отримано узгоджену думку «експертів» - представників різних соціально-професійних груп та виділено 5 найвпливовіших показників, що визначають їх якість життя населення регіонів України. Зроблено висновок, що при плануванні соціально-економічних мір по підвищенню якості життя українців, на перший план повинен бути поставлений «економічний лікбез». Лише з усвідомленням, що не можна лише користуватися благами, а потрібно їх ще створювати, щоденно, кожний особисто, і держава в цілому, якість життя буде суттєво поліпшена.

3. У роботі наведено послідовність робіт з підготовки програми підвищення якості життя населення регіонів України на основі реалізації завдання політики місцевих органів влади та регіонального соціального партнерства, яке на думку автора є дієвим інструментом підвищення якості життя населення. Визначено, що сьогодні важливого значення набуває вплив інституціональних чинників на якість життя населення. Значення інститутів для розвитку економіки стало загальновизнаним фактом сучасної економічної науки. Практичне застосування регіонального соціального партнерства можливо на основі поєднання інтересів суспільства, державних регіональних органів влади, підприємств, бізнесу та громадських організацій регіону. Побудовано модель такої взаємодії, яка буде сприяти підвищенню якості життя населення регіонів України, з урахуванням найвпливовіших показників, що визначають їх якість життя. За умови того, що розглядаючи показники якості життя населення, в першу чергу звертається увага на матеріальне становище населення автором визначені альтернативні джерела фінансування програм підвищення якості життя населення регіонів України.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнено понятійний апарат, сутність та зміст поняття «якості життя» як соціально-економічної категорії, під якою слід розуміти комплексну категорію, яка включає в себе оцінку об'єктивних та суб'єктивних параметрів життєдіяльності людини та основу на соціальному кругообігу «якості» взагалі та визначається за такими критеріями: забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її існування; реалізація права кожної людини на вільний розвиток особистості; гарантія прав на працю, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, безпеку життя; участь особи у громадсько-політичній і культурній діяльності; соціальна забезпеченість людини, сім'ї, соціальних і національних меншин; рівень соціально-комунальної інфраструктури. Проведене дослідження довело, що для оцінки якості життя населення та потреб людини повинні бути використані не тільки первинні, а й вторинні потреби людини згруповані в один комплексний показник.

2. Визначені особливості та умови оцінки якості життя населення на регіональному рівні на основі взаємозв'язків елементів сталого розвитку регіональної соціально-економічної системи. Якість життя населення відображає цілісність соціальних стосунків і умов життя суспільства регіону. В результаті цього визначення, з'являється можливість аналізувати шляхи і механізми поліпшення ЯЖН через окремі складові. До яких входять покращення демографічного стану, створення умов для реалізації людиною своїх життєвих сил, розвиток освіти та охорони здоров'я, соціального забезпечення, вирішення екологічних проблем. Визначена регіональна парадигма якості життя, яка за своєю суттю є сукупністю знань, вмінь, цінностей, переконань та можливостей особистості, що виступають як фактори розвитку людини з урахуванням регіональних особливостей.

3. Для вирішення завдання щодо підвищення якості життя населення регіонів України проведено оцінку якості життя населення України в системі

міжнародних співставлень. Зокрема за методологією ООН досліджено динаміку індексу людського потенціалу України; за методологією NEF розглянуто Міжнародний індекс щастя. Автором визначено, що одним з основних чинників негативного впливу на результативність ринкових трансформацій в Україні є впевненість у тому, що впровадження ринкових механізмів автоматично створить передумови для якісних перетворень як у реальному секторі, так і в економіці в цілому. За проведеною оцінкою визначено, що економічний розвиток сам по собі не вирішить усіх соціально-економічних проблем країни.

4. Аналіз стану соціально-економічних показників якості життя населення регіонів країни довів, що економічні показники якості життя населення мають певні особливості, пов'язані з диференціації якості життя міського і сільського населення та сфери діяльності й роботи громадян в конкретній галузі економіки. Зроблено висновок щодо різниці матеріального забезпечення міського і сільського населення обмежує жителів сіл та малих міст у можливостях до матеріального благополуччя та якості життя. Дослідження соціальних факторів впливу на якість життя населення у регіонах України довело, що у суспільстві, яке сьогодні розвивається і прагне до розвитку, умови життя людини, доступність до різноманітних соціальних послуг мають вагомий внесок у формуванні оцінки якості життя населення. Розглянуто гендерну нерівність як прояв соціально-економічної диференціації якості життя населення, що зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків у суспільстві.

5. Визначено пріоритетні напрями державної політики підвищення якості життя населення України, серед яких особливу увагу приділено законодавчому закріпленню прав то повноважень людини щодо гармонізації регіональних, міжрегіональних та загальнодержавних інтересів, а також впровадження єдиних «правил гри» в економічній сфері та уніфікованих соціальних стандартів на всій території України, враховуючи європейські принципи субсидіарності, рівних прав, соціальної відповідальності регіонів і центру;

6. Проведено оцінку факторів впливу на підвищення якості життя населення регіонів України. Розроблено модель підвищення якості життя населення регіонів України. Було отримано узгоджену думку «експертів» - представників різних соціально-професійних груп та виділено 5 найвпливовіших показників, що визначають їх якість життя населення регіонів України. Зроблено висновок, що при плануванні соціально-економічних заходів щодо підвищення якості життя населення регіонів України, користувачам «якості життя» треба не тільки споживати блага, але й необхідно їх створювати;

7. Для вирішення завдання підвищення якості життя населення регіонів України розроблено модель регіонального соціального партнерства, як інструменту підвищення якості життя населення регіонів України, яка заснована на інституціональному забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів України та на основі поєднання інтересів суспільства, державних та регіональних органів влади, підприємств, бізнесу та громадських організацій регіону. Представлена модель такої взаємодії, яка буде сприяти підвищенню якості життя населення регіонів України, з урахуванням найвпливовіших показників, що визначають його якість життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авчухова А. М., Шиптенко Т. В. Використання європейського досвіду подолання бідності в Україні // Стратегічні пріоритети. Київ, 2011. №4(21). С. 90–96.
2. Айвазян С. А. Интегральные индикаторы качества жизни населения Москва : ЦЭМИ, 2000. 117 с.
3. Айвазян С. А. О роли социально-экономической политики и институционального развития в повышении качества жизни: результаты межстранового эконометрического анализа // Мир России: социология, этнология. 2005. Т. 14, № 1. С. 62–88.
4. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 295 с.
5. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / общ. ред. и предисл. П. С. Гуревича. Москва : Прогресс, Политика, 1992. 608 с.
6. Ачкасов А. Е., Косяк А. П. Проблемы и перспективы обеспечения экономической безопасности строительных организаций [Электронный ресурс] // Бизнесформ. 2012. №11. С. 161–166. URL: http://www.business-inform.net/pdf/2012/11_0/161_166.pdf (дата обращения: 28.01.2018).
7. Беляков В. А. Критерии оценки качества жизни в социально-территориальных образованиях (квалиметрический анализ потребительской корзины) : автореф. дис. ... канд. эконом. наук. Ижевск, 2006. 82 с.
8. Бестужев-Лада И. В. Качество жизни / И. В. Бестужев-Лада // Философский энциклопедический словарь. Москва, 1983. С. 253.
9. Біла С. О. Інституційне забезпечення соціально–економічного розвитку проблемних територій (світовий досвід) // Стратегічні пріоритети. 2009. № 3(12). С. 172–183.

10. Васильєв О. А. Теоретико-методологічні аспекти диференціації населення за умовами життя // Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки. 2010. № 4, т. 1. С. 263–272.
11. Вдосконалення міжбюджетних відносин і стратегії державних видатків у сферах охорони здоров'я та освіти : вибрані питання : звіт №42450UA, 28 лютого 2008 р. / Управління з питань подолання бідності та економічного менеджменту, Регіон Європи та Середньої Азії. Київ : Козаки, 2008. 132 с. (Документ світового банку).
12. Веблен Т. Теорія праздного класу : пер. с англ. / вступ. ст. С. Г. Сорокиной. Москва : Прогресс, 1984. 367 с.
13. Вимірювання якості життя в Україні : аналітична доповідь / / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор та ін. Київ, 2013. 48 с. (переставить на название).
14. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Київ : Держкомстат України, 2011. 390 с.
15. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) [Електронний ресурс] : статистичний збірник. Ч. 1. Київ, 2015. 379 с. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 6.02.2018).
16. Воротіна В. Є. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
17. Всесвітній банк [Електронний ресурс] : офіційний сайт. URL: <http://www.worldbank.org/> (дата звернення: 26.01.2018). (Переставить на название).
18. Всесвітня організація охорони здоров'я [Електронний ресурс] : офіційний сайт. URL: <http://www.who.int> (дата звернення: 28.01.2018).

19. Гвелесіані А., Литвин І. Вплив соціально-економічного розвитку диференціації доходів населення України // Економіка України. 2010. № 1. С. 82–89.
20. Гелбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество : [пер. с англ.]. Москва : Прогресс, 1969. 480 с.
21. Гелбрейт Дж. К. Суспільство блага : Пора гуманності : пер. з англ. Київ : Скарби, 2005. 160 с.
22. Гендерна різниця в Україні [Електронний ресурс]. URL: <http://biz.liga.net> (дата звернення: 29.01.2018).
23. Гендерні аспекти управлінської діяльності [Електронний ресурс]. URL: <http://www.jobsmarket.ua> (дата звернення: 30.01.2018).
24. Герасимов Б. И., Дробышева В. В. Развитие и оценка эффективности системы управления качеством жизни // Вестник Тамбовского университета. Сер.: Гуманитарные науки. Экономика. 2008. № 2. С. 138–143.
25. Горошко А. Життя прекрасне? Оцінювання суспільного та індивідуального благополуччя українців [Електронний ресурс] : Соціально-економічне дослідження / А. Горошко // Київський міжнародний інститут соціології. 2012. URL: <http://www.kiis.com.ua/ua/news/view-59.html> (дата звернення: 8.02.2018).
26. Горский В. Г., Орлов А. И., Гриценко А. А. Метод согласования кластеризованных ранжировок // Автоматика и телемеханика. 2000. № 3. С. 159–167.
27. Гошовська В. В. Макроекономічна оцінка якості життя населення України за міжнародними методиками [Електронний ресурс]. URL: <http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Makroeconomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittya.pdf> (дата звернення: 2.02.2018).
28. Гошовська В. В. Науково-методичні основи оцінювання якості життя: національні стандарти визначення і формування : автореф. дис. на здобуття наук.